

SLOVENIJA PRED PEKINGOM

NESEKSISTIČNA RABA JEZIKA

PROBLEMI ŽENSK NA DELOVNEM MESTU -
OPAŽANJA SINDIKATOV

SKLADNOST DRUŽINSKEGA IN POKLICNEGA ŽIVLJENJA

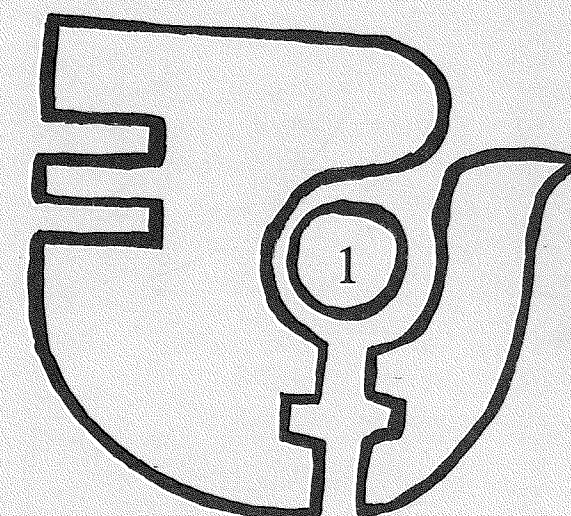
VAROVANJE ZDRAVJA ŽENSK

NEVLADNE ŽENSK ORGANIZACIJE ZA NAPREDEK POLOŽAJA
ŽENSK SLOVENIJE

ŽENSKE V NOVINARSKIH VRSTICAH IN MED NJIMI

SLOVENIJA PRED PEKINGOM

NESEKSISTIČNA RABA JEZIKA

VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE
URAD ZA ŽENSKO POLITIKO

1995

NESEKSISTIČNA
RABA
JEZIKA

V POGOVORU IN V PISNI OBLIKI BI BILO NUJNO UPORABLJATI TUDI ŽENSKO OBLIKO.

	SPLOŠNO	SKD	SDSS	LDS	DS	ZL	SNS
POPOLNOMA SE STRINJAM	46.9	30.6	33.3	55.8	53.7	46.8	60.0
STRINJAM SE	34.5	46.3	33.3	28.4	29.1	34.7	27.5
NITI NITI	13.1	15.7	22.2	10.5	10.4	15.6	12.5
NE STRINJAM SE	3.6	6.5	4.4	2.1	3.7	2.9	/
SPLOH SE NE STRINJAM	1.9	0.9	6.7	3.2	3.0	/	/

Vir: Ženske v političnih strankah, Urad za žensko politiko, 1994, stran 32

VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE
URAD ZA ŽENSKO POLITIKO

iz zbirke "SLOVENIJA PRED PEKINGOM"
NESEKSISTIČNA RABA JEZIKA

UREDNICI
Vera Kozmik
Jasna Jeram

IZDAJATELJ
Vlada Republike Slovenije
Urad za žensko politiko

Za izdajatelja
Vera Kozmik

Ljubljana, maj 1995

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

Neseksistična raba jezika/ (urednici Vera Kozmik, Jasna Jeram). - Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, 1995. - (Slovenija pred Pekingom)

1. Kozmik, Vera 2. Jeram, Jasna
50270208

VSEBINA:

1. UVOD	5
2. Igor Ž. Žagar, Mirjam Milharčič Hladnik: TEMELJNA IZHODIŠČA PRIZADEVANJ ZA ODPRAVO SEKSISTIČNE RABE JEZIKA	7
3. ZAPIS STROKOVNE JAVNE RAZPRAVE	19
4. PRIPOROČILO ODBORA MINISTROV IN MINISTRIC DRŽAVAM ČLANICAM SVETA EVROPE ZA ODPRAVO SEKSISTIČNE RABE JEZIKA	56
5. RAZPISI IN OBJAVE DELOVNIH MEST V SREDSTVIH JAVNEGA OBVEŠČANJA	62

UVOD

V nekaterih evropskih državah se že nekaj časa poglobljeno ukvarjajo s problemom seksistične rabe jezika, in ponekod so opravili tudi obsežne študije in izdali priročnike o odpravljanju seksistične rabe jezika. Pri nas smo šele na začetku in upam, da bo pričujoča brošura spodbudila nadaljnje strokovne razprave in raziskave.

Da bi odgovorili na vprašanja, kaj "seksistična raba jezika" sploh je, kakšne so možnosti odprave seksistične rabe slovenščine ipd., smo v uradu pred letom dni za pripravo osnovnih izhodišč zaprosili dr. Mirjam Milharčič Hladnik in dr. Igorja Ž. Žagarja. Pregledala sta obširno tuje gradivo (domačega na to temo nimamo) in pripravila besedilo z naslovom *Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika*, ki ga objavljamo v celoti. Besedilo je bilo prvič predstavljeno na javni strokovni razpravi 13. aprila 1995, kasneje pa še v okviru Vesele znanosti.

Na razpravo smo povabili strokovnjakinje in strokovnjake iz različnih področij in jih zaprosili, da pripravijo kratke uvodne prispevke s pripombami, dopolnitvami in predlogi k Temeljnim izhodiščem. Uvodnemu delu je sledila polemična razprava, ki je pokazala, da obstajajo sicer različna mnenja, a hkrati tudi konsenz, da je treba reševati problem seksistične rabe jezika tam, kjer je to potrebno in smiselno. Torej predvsem v pravno-administrativnih dokumentih, v jeziku zakonov in v javni govorici. Tudi razpravo objavljamo v celoti (v obliki zapisa magnetograma), dodajamo pa ji še dva pisna prispevka, ki sta ju napisala avtorja, ki se razprave nista mogla udeležiti.

Razpisi in objave delovnih mest so le redko napisani v obojespolnih slovničnih oblikah. Pogosto jih najdemo le v moški slovnični obliki, predvsem kadar gre za vodilna mesta oziroma tradicionalno moške poklice, na primer za direktorsko mesto. V ženski slovnični obliki pa so ponavadi nižje vrednotena delovna mesta, na primer delovno mesto tajnice. Ali se v razpisih, ki so napisani v moški (slovnično nevtralni?) obliki, ženske res vedno prepoznajo in tako povsem enakovredno kandidirajo za to delovno mesto? Kratka analiza, ki smo jo v zvezi s tem naredili, in ki jo objavljamo kot tretji del pričujoče brošure, še ne daje celovitega odgovora na to vprašanje, je pa morda dragoceno izhodišče za nadaljnje delo.

Slovenija kot članica Sveta Evrope sprejema številna priporočila, ki se nanašajo na ustvarjanje pogojev za enake možnosti žensk in moških oziroma na možne ukrepe za odpravljanje diskriminatorne prakse na različnih področjih. Tako je Odbor ministrov in ministric Sveta Evrope državam članicam poslal tudi priporočilo (ki ga objavljamo v prevodu), v katerem se zavzema za odpravo seksistične rabe jezika.

Kako začeti z odpravljanjem seksistične rabe jezika? Prvi korak je vsekakor ustanovitev ekspertne skupine, ki si bo prizadevala poiskati ustrezne strokovne rešitve. Za začetek potrebujemo novo klasifikacijo poklicev, natančno izdelan predlog, kako naj bodo oblikovani razpisi za delovna mesta, rešitve pri pisanju zakonov in drugih dokumentov, natančno izdelana priporočila o neseksistični rabi jezika ministrstvu in drugim državnim organom. V prihodnje bo potrebno organizirati še več posvetov in strokovnih razprav o odpravljanju seksistične rabe jezika. Ker je temeljni problem seksističnih izjav njihova "samoumevnost", bi bilo smiselno posebno pozornost posvetiti povečanju občutljivosti za neseksistično izražanje. Tu pa smo že na tistem področju, kjer se vse skupaj pravzaprav prične - v šoli, pri šolskih učbenikih in drugih berilih, ki, kot so pokazale študije, še zdaleč niso napisani v duhu enakih možnosti obeh spolov...

Zavedam se, da ni mogoče storiti vsega naenkrat in da je postopnost edini možni pristop, ki bo prinašal konkretne rezultate. Zavedam se tudi, da je jezikovne navade težko spreminjati. Kljub temu pa sem prepričana, da nam bo s skupnimi naporami uspelo uresničiti vsaj večino tistega, kar smo pravzaprav obljubili in si tudi zadali kot eno naših osnovnih nalog v tem in v prihodnjih letih.

Vera Kozmik, direktorica Urada za žensko politiko

TEMELJNA IZHODIŠČA PRIZADEVANJ ZA ODPRAVO SEKSISTIČNE RABE JEZIKA

I. UVOD(1)

Prizadevanja za odpravo seksistične rabe jezika so za Slovenijo kot enakopravno članico Sveta Evrope obveznost in dolžnost. Z akcijo postopnega odpravljanja seksistične jezikovne prakse se pridružujemo izvajanju stalne naloge Sveta Evrope, namreč zagotavljanju človekovih pravic in svoboščin ter spoštovanju človekovega dostojanstva in identitete.

V okviru te naloge se Svet Evrope že več let ukvarja s pospeševanjem enakopravnosti med spoloma, pri tem pa posebno pozornost posveča odpravljanju seksistične rabe jezika v državah članicah. Seksistično rabo jezika (iz pragmatičnih razlogov sva se namerno odločila za malce ostrejšo izrazoslovje) bova na kratko opredelila kot sistematično rabo moške (slovnične) oblike namesto in na mestu ženske, zapostavljanje, zamolčevanje oz. neomenjanje žensk v korist moških in uporabo žaljivih stereotipov ter prisposodob. Takšna seksistična jezikovna praksa ženske postavlja na rob družbe, poudarja prevlado moških, in je v velikem neskladju z deklariranimi cilji Sveta Evrope o odpravljanju diskriminacije med spoloma.

Na prvi Evropski ministrski konferenci o enakosti žensk in moških (leta 1986), je bila sprejeta *Resolucija o politiki in strategijah za doseganje enakosti v političnem življenju in v postopku odločanja*, na naslednji konferenci (leta 1989), pa *Resolucija o politiki za pospeševanje doseganja resnične enakosti žensk in moških*. Svet Evrope je leta 1988 sprejel *Deklaracijo o enakosti žensk in moških*, na podlagi teh dokumentov pa je leta 1990 pripravil *Priporočilo Ministrskega odbora članicam Sveta Evrope za odpravo seksistične rabe jezika*.(2)

Priporočilo Odbora ministrov državam članicam Sveta Evrope za odpravo seksistične rabe jezika ugotavlja, da seksistična raba jezika, torej splošena uporaba moškega spola za označevanje ljudi obeh spolov, ovira vzpostavitev enakosti žensk in moških, ker zamolčuje obstoj polovice človeštva in formalno enakopravnost med spoloma.

Z jezikom izražamo občutke, čustva in misli, se sporazumevamo in razvijamo medsebojne odnose, zato tisti, ki jih jezikovna praksa spregleduje, ne morejo obstajati kot enakopravni in enakovredni del družbe.

Odpravljanje seksistične rabe jezika pomeni odstranjevanje socialno-kulturnih vzorcev, v katerih je enemu spolu tradicionalno priznana večja vrednost kot drugemu, in ki predstavljajo, poleg formalnih oblik

Kaj je seksistična raba jezika?

Dokumenti Sveta Evrope

Samoumevna in neopazna diskriminacija

diskriminacije žensk, najhujšo oviro za uresničitev dejanske enakopravnosti med spoloma. Pomeni namreč odpravljanje najbolj samoumevne in neopazne diskriminacije, ki ženski spol podreja moškemu. Na ta način se vzpostavlja vzorec razumevanja razmerja med spoloma, ki ne prispeva k vzpostavljanju enakopravnosti in spoštovanja človekovega dostojanstva in identitete.

Naloga vsake članice Sveta Evrope

Prizadevanja za odpravo seksistične rabe jezika ne temeljijo na natančnih priporočilih, saj so v vsaki državi članici Sveta Evrope prilagojena posebnostim jezika, ki ga v tej državi govorijo. Skupna naloga članic je le, da vpeljejo enakopravnost pri slovnično normiranem(3) obravnavanju moških in ženskih oblik v nacionalnem jeziku, kar pomeni odpravo nadvlade moške oblike nad žensko in uvedbo paralelnih oblik, ko gre za oba spola.

Vodilni odbor za enakost žensk in moških je leta 1992 pregledal, kako države članice Sveta Evrope upoštevajo *Priporočilo za odpravo seksistične rabe jezika*. V Belgiji, na primer, je pri razpisih delovnih mest ali postopkih za napredovanje, pri oglaševanju strokovnih izpopolnjevanj ali vajeništva, prepovedana vsaka jezikovna oblika, ki bi bila lahko razumljena kot dajanje prednosti enemu spolu pred drugim.

Enako pravilo je uveljavljeno tudi v Italiji in na Irskem, kjer je leta 1991 Delovna skupina za odpravo seksizma iz učbenikov in učnih materialov izdelala poročilo in priporočila za najširši krog vpletenih v proces izobraževanja - od založnikov in prevajalcev do učiteljc in šolske inšpekcijske službe.

V Nemčiji je Delovna skupina za jezik v zakonodaji izdelala obsežno študijo z navodili za neseksistično jezikovno rabo, ki je bila sprejeta kot parlamentarni dokument leta 1987, in je vodilo pri sestavljanju nove zakonodaje. V Španiji vodi prizadevanja za odpravo seksistične rabe jezika v državni administraciji in šolskem sistemu Inštitut za ženske. Na prepričanju, da ima jezik odločilni vpliv na socialno obnašanje in mentaliteto ljudi, temelji tako Priročnik za uporabo neseksističnega jezika, kot tudi Priročnik o neseksističnem izobraževanju, ki ga je Inštitut izdal skupaj z Ministrstvom za izobraževanje.

Na Portugalskem je Zavod za zaposlovanje in usposabljanje izdal seznam vseh poklicev v ženski in moški obliki, Komisija za enakopravnost in pravice žensk pa je izdelala številne brošure, ki opozarjajo na seksistično jezikovno rabo.

II. MOŽNOSTI ODPRAVLJANJA SEKSISTIČNE RABE SLOVENŠČINE

Če malce poenostavimo, lahko rečemo, da spremembe naših jezikovnih navad odražajo spremembe v našem družbenem življenju in prav kakor jezik odraža in preoblikuje družbo, tudi družba preoblikuje jezik.

Problem razlikovanja spolov v jeziku

Tradicionalni odnos do žensk in vlog, ki so jim pripadale oz. bile pripisovane, se je do danes bistveno spremenil. Nove vrednote so posledica razvoja družbenega položaja žensk in njihovega enakopravnega(jše)ga položaja v družbi. Naša želja in odločnost, da bi spremenili jezikovno prakso tako, da bi ženskam pomagali doseči enakopravno obravnavo v družbi, enakopravnost pri zaposlovanju in odpravo seksističnih predsodkov in stereotipov, je zato povsem legitimna. Ne pozabimo, da so polovico slovenske populacije ženske in nas zato pravičnost in vljudnost obvezujeta, da sleherno sporočilo(4) oblikujemo na način, ki enakopravno obravnava oba spola ali je v svoji formulaciji vsaj nevtralen.(5)

Četudi vse več slovenskih pravnih aktov že skuša enakopravno obravnavati oba spola, je pričujoči dokument prvi, ki skuša definirati problem razlikovanja spolov v jeziku in predlagati nekatere smernice za njegovo odpravo. S skupnimi napor (ne le vladnih, temveč tudi - in morda predvsem - nevladnih služb in organizacij) moramo ozavestiti in opredeliti izrazoslovje, dejanja in predstave, ki omejujejo ženske na nekatere vloge izključno na osnovi spola, ne da bi pri tem upoštevali zmožnosti in sposobnosti, ki so lastne celi človeški vrsti. Najina želja je, da bi s tem dokumentom prispevala k odpravljanju seksistične rabe jezika in s tem k dejanski enakopravni obravnavi žensk in moških, pač glede na njihove sposobnosti in izkušnje, ne pa na pripadnost spolu.

IZRAZOSLOVJE

Izrazoslovje se spreminja

Izrazoslovje se spreminja oz. ga spreminjamo zato, da bi pravilneje in natančneje izrazili nove družbene odnose in novo družbeno realnost v celoti. Posamezni izrazi tako postajajo zastareli in neuporabni - s tem pa sčasoma tudi žaljivi, saj ne odražajo več pravilne slike novonastalih družbenih odnosov. V nadaljevanju bomo skušali nakazati nekatere probleme (včasih nezavednega) seksističnega izrazoslovja, ki ženske še vedno prikazuje nenaklonjeno, nepravilno oz. izkrivljeno, in jih s tem (vsaj implicitno, če že ne eksplicitno) izključuje iz družbenih dogajanj.

Ponovno poudarjava, da gre za prvi dokument te vrste na Slovenskem, zato njegov namen ni in ne more biti popolna in izčrpna obdelava vseh problemov seksistične rabe jezika na različnih področjih družbenega življenja. Dolžnost ustreznih vladnih služb je, da raziščejo seksistične rabe jezika na posameznih področjih (npr. v zakonodaji, šolstvu, medijih) in ustrezno ukrepajo (ustanovijo ustrezne ekspertne skupine, podprejo raziskave, ipd.). Ker so jezikovne spremembe, predvsem pa spremembe jezikovnih navad, dolgotrajen proces, sva prepričana, da so takšne akcije nujne.

MOŠKA/ŽENSKA OBLIKA

Običajno uporabimo le moško obliko

Temeljni problem, ki ga ne srečujemo le v slovenščini, temveč tudi v večini drugih jezikov (npr. angleščina, nemščina, francoščina), je

dejstvo, da so (večinoma) vsi pravni in administrativni akti (npr. zakoni in razpisi za delovna mesta) napisani le v moški obliki, npr:

Dijak ima med izobraževanjem pravico prestopiti v drugo šolo ali

Razpis za delovno mesto direktorja.

Generična raba

Morebitni ugovor, da je v Republiki Sloveniji v veljavi enakost pred zakonom in enakost pri zaposlovanju, ne glede na spol, oz. da gre pri rabi samo moških oblik za t. i. generično (oz. nezaznamovano) uporabo terminov "direktor" in "dijak", uporabo torej, ki vključuje tako moške kot ženske, je prekratka iz vsaj dveh razlogov:

1. Nekatera delovna mesta veljajo za tako "tipično moška", da si na njih težko predstavljamo ženske (npr. vodovodar, mehanik, električar). Tisti, ki piše zakon ali razpis, ima resda lahko v mislih oba spola, kaj pa tisti, ki ga bere? In če je sestavljalec zakona oz. razpisa brez predsodkov, ali je brez predsodkov tudi tisti, ki ga bere?

2. In če naj že moški (slovnični) spol obsega tudi ženskega, potem nikakor ne velja tudi obratno. V razpisu za delovno mesto sobarice, čistilke ali blagajničarke se prav gotovo ne bo prepoznal noben moški.

Raba moške oblike kot splošne je obremenjujoča

Takšna raba izključujočih (ponavadi moških, le redko tudi ženskih) oblik je psihološko dvojno obremenjujoča: po eni (praktični) strani jemlje pogum osebam, ki bi rade delale v poklicu, ki "tradicionalno" velja za poklic nasprotnega spola, saj bi se s "kršenjem" tradicije preveč izpostavile, po drugi (bolj abstraktni, ideološko pa veliko bolj perfidni) strani pa z vztrajno rabo le ene (ponavadi moške) oblike tiho negira in zamolčuje obstoj polovice populacije. In če žensk v jeziku ni, jih je pač toliko težje opaziti in se jim uveljaviti v javnem življenju.

Rešitev tega problema (v slovenščini je veliko bolj neproblematična kot na primer v angleščini in nemščini, saj je slovenščina morfološko veliko bolj razčlenjena in omogoča razmeroma neproblematično tvorbo ženskih oblik iz moških) je lahko trojna(6):

1. Uporaba obeh oblik

V vseh pravno-administrativnih dokumentih(7) bi bilo, če je to mogoče, treba uporabiti obe obliki, moško in žensko

Primeri rabe obeh oblik

Dijak oz. dijakinja ima med šolanjem pravico prestopiti v drugo šolo ali

Dijak/dijakinja ima med šolanjem ... ali

Dijak/inja ima med šolanjem ...

Glede na jezikovno rabo je seveda najbolj primerna prva različica, saj

jo lahko uporabljamo tako pisno kot ustno, medtem ko lahko obe skrajšani različici rabimo le pisno(8). Takšno rešitev je mogoče brez težav uporabiti tudi pri razpisih delovnih mest, ki tradicionalno veljajo za moška (vodovodar/vodovodarka, električar/električarka, mehanik/mehaničarka).

2. Uporaba nevtralne oblike

Namesto uporabe obeh oblik, ženske in moške, lahko (če narava besedila to dopušča) uporabimo **nevtralno obliko**.

Na primer: namesto nosilec oz. nosilka pravice ... lahko rečemo (ali zapišemo) oseba, ki je nosilka pravice ..., namesto tisti oz. tista, ki ... pa oseba, ki ...).

3. Uporaba kreativne metode

Kjer narava besedila to omogoča, lahko uporabimo tudi t.i. **kreativno metodo**, kar z drugimi besedami povedano pomeni, da v besedilu - da bi se izognili preobloženosti, monotonosti, neberljivosti in (morebitni) nerazumljivosti - izmenično uporabljamo tako dvojno, moško/žensko, kot tudi nevtralno obliko

Primer kreativne rabe

Kdor lahko dokaže, da je njegov oz. njegova ...

Obstaja tudi četrta različica rešitve problema, s stališča enakopravne zastopanosti žensk in moških v jeziku sicer nezadovoljliva, ki pa so jo v začetnem obdobju (obdobju, v katerem je trenutno Slovenija) boja proti seksistični rabi jezika uporabljale vse države, ki imajo na tem področju danes kaj pokazati: gre za t.i. **pravne definicije**, ki na začetku ali na koncu besedila eksplicitno zagotavljajo, da se dano besedilo, kljub formulaciji, ki obeh spolov eksplicitno ne omenja, obrača tako na moške kot na ženske

Na primer: Z "uslužbencem" so razumljeni vsi sodelavci in sodelavke ministrstva ...).

NEKAJ PROBLEMOV

V državah, ki so se najbolj intenzivno lotile boja proti seksistični rabi jezika, je bilo največ narejenega prav na področju prava oz. preoblikovanja pravno-administrativnih aktov (kjer je izrazoslovje tudi sicer mogoče najlažje poenotiti). Pravni strokovnjaki so opozorili predvsem na tri probleme, ki bi se utegnili pojaviti pri uvajanju neseksističnega izrazoslovja v pravno-administrativne akte:

a) **nedvoumnost zakona** (npr. če so novi zakoni napisani neseksistično,

to je z rabo dvojne, žensko/moške oblike ali celo z rabo kreativne metode, utegne priti do nejasnosti, kadar se novonapisani zakon sklicuje na že obstoječi zakon, ki je napisan le v moški obliki);

b) **skladnost s pravnim jezikom** (pravni jezik mora kljub svoji formalni rigidnosti obdržati nekatere retorične kvalitete ali z drugimi besedami, nujno je, da je pravno besedilo mogoče tudi ustno in ne le pisno citirati; s kopičenjem, zlasti skrajšanih, moško/ženskih oblik (državljan/ka, učenec/ka), bi bilo to praktično nemogoče);

c) **razumljivost** (uvajanje dvojnih, žensko/moških oblik prinaša tudi probleme na nivoju skladnje (ujemanja), ki v ničemer ne prispevajo k razumljivosti besedila). Prav zaradi že omenjene morfološke razčlenjenosti (ta sicer olajšuje uvajanje neseksističnega izrazoslovja) je problem razumljivosti v slovenščini toliko očitnejši; pogledjmo na primer naslednji primer, ki bi se z rabo (skrajšanih) moško/ženskih oblik glasil:(9)

Učna pogodba obsega:

- priimek in ime, dan, mesec in leto rojstva, stalno bivališče učenca/učenke in staršev oziroma drugega/druga zakonitega/zakonite zastopnika/zastopnice učenca/učenke, če je učenec/učenka mladoleten/mladoletna.

Besedilo postane tako skorajda neberljivo in verjetno bo potrebno kar nekaj skupnih naporov pravnikov in jezikoslovcev (tako so vsaj podobne probleme reševali drugod), da bomo prišli do sprejemljive in zadovoljive rešitve.

O NEPRISTRANSKEM OPISOVANJU SPOLOV

Neseksistična raba jezika oz. raba neseksističnih formulacij v pravno-administrativnih besedilih, ki zadevajo vse državljanke in državljane, in jo je mogoče uveljaviti s slovničnimi sredstvi, je seveda le ena plat boja proti seksistični rabi jezika. Če je pomembno, da so naša sporočila namenjena tako moškim kot ženskam, pa ni seveda nič manj pomembno, kako so oblikovana. V nadaljevanju prikazujeva nekaj najbolj tipičnih (včasih že kar karikiranih) primerov seksistične rabe jezika oz. seksističnih formulacij, kakor tudi nekaj konkretnih napotkov, kako se jim ogniti.

Večino človeških zmožnosti in sposobnosti je mogoče najti tako pri ženskah kot pri moških, in to je treba tudi jasno povedati in pokazati.(10) Zakaj je treba ženske opisovati glede na njihovo zunanost in t.i. "ženske" kvalitete, moške pa glede na njihove intelektualne sposobnosti in njihov profesionalni položaj? Takšen odnos je ponavadi (če ne gre za zelo specifičen položaj, kjer je, tako ali drugače, pomembna npr. ženska zunanost) ne le nepotreben, temveč tudi žaljiv, saj stereotipizira podobo in družbeni položaj žensk. Podton takšnega sporočila je seveda, da so način, kvaliteta in teža razmišljanja ženske

Ženske in moške moramo obravnavati z enakim spoštovanjem

ali moškega drugačni, in da ima mnenje moškega - ker je pač opisan glede na svoje intelektualne sposobnosti - večjo težo kot mnenje ženske. Truditi(11) bi se torej morali, da ženske in moške obravnavamo z enakim spoštovanjem, in da obema spoloma priznavamo enake človeške lastnosti, npr. moč, odločnost in občutek odgovornosti (ki "tradicionalno" sicer veljajo za moške lastnosti). Izogibati bi se morali opisom kot:

Janez Marolt je izvrsten manager, njegova žena pa je tista blondinka iz računovodstva.

Namesto tega pa uporabiti bodisi opis, ki oba opisuje glede na njune telesne značilnosti:

Janez je visoki črnolasec iz direkcije, Maja pa postavna blondinka iz računovodstva,

ali pa opis, ki govori o njunih profesionalnih sposobnostih:

Janez je izvrsten manager, Maja pa sposobna računovodkinja.

Prav tako bi morali tako ženske kot moške opisovati z isto stopnjo familiarnosti, ne glede na njihov položaj, starost ali znanstvo s piscem besedila. Navada, da se nekateri na ženske obračajo le z njihovimi imeni, je pokroviteljska in lahko (četudi nehote) daje vtis lažne intimnosti. Kadar opisujemo par, moramo obravnavati oba, tako žensko kot moškega, na enak način. In ne nazadnje, izogibati bi se morali rabi izrazov, ki so odkrito razlikovalni in podcenjevalni, tudi zato, ker gre za stereotype in klišeje. Namesto izrazov kot:

- a) *lepi spol/šibki spol,*
- b) *lepša polovica/boljša polovica,*
- c) *Direktor in njegova šarmantna tajnica,*

bi bilo primerneje uporabiti izraze in formulacije kot

- a) *ženske,*
- b) *soproga, žena,*
- c) *Direktor in njegova tajnica.*

FAMILIARNOST IN NASLAVLJANJE

Familiarnosti in pokroviteljskemu tonu se moramo izogibati tudi pri poimenovanju in naslavljanju, kjer ženske in moške (v uradnih besedilih, ob uradnih priložnostih in v javnih občilih) obravnavamo enako. Izogibati se moramo torej rabam kot:

- a) *Janez Marolt in gospodična Horvat,*
- b) *G. Marolt in Sonja,*
- Gpd. Horvat in Janez,*

Naslavljanje pokaže našo omiko

- c) *Janez Marolt, manager, in Sonja Horvat,*
- d) *G. Marolt je v podjetju od l. 1985, Sonja pa od l. 1990.*

Namesto njih raje uporabljajmo oblike kot:

- a) *Janez Marolt in Sonja Horvat,*
- b) *Gpd. Horvat in g. Marolt,*
- c) *Janez Marolt, manager, in Sonja Horvat, knjigovodkinja,*
- d) *G. Marolt je v podjetju od l. 1985, gpd. Horvat pa od l. 1990.*

V zvezi s poimenovanjem in naslavljanjem velja poudariti, da žensk ne smemo preprosto identificirati z njihovimi družbenimi vlogami žena, mater, sestra ali hčera, razen če te družbene vloge niso predmet razprave (dokumenta, članka, oddaje). Izogibali naj bi se torej rabam kot:

- a) *Janez Marolt, manager, in njegova sestra Jožica,*
- b) *Janez Marolt in njegova žena Martina.*

Namesto njih raje uporabljajmo oblike kot:

- a) *Janez Marolt, manager, in Jožica Marolt, gledališka igralka,*
- b) *Janez Marolt in Martina Marolt.*

Oba spola moramo obravnavati kot samostojna

Oba spola moramo obravnavati kot samostojna in samoiniciativna, ne le kot privesek enega drugemu (razen če (ne)samostojnost in (ne)samoiniciativnost ni stvar pogovora, članka,... Seveda pa je načenjanje takšne teme stvar vljudnosti in ocene primernosti trenutka). Izogibati se moramo torej tudi rabam kot:

Janez Marolt se je z ženo in otroki preselil v Ameriko,

in namesto tega raje rabiti oblike kot:

Maroltovi so se preselili v Ameriko.

Prav tako moramo obojim enako priznati zasluge za rezultate, ki so jih dosegli, in ne zaradi rezultatov, ki so jih na primer dosegle njihove partnerke ali partnerji. Izogibati bi se torej morali formulacijam kot:

Jana Klemenčič, katere mož je redni profesor za srednjeveško zgodovino in dekan Filozofske fakultete, je bila izvoljena v naziv docentke za primerjalno književnost.

Sporočilo raje oblikujmo takole:

Jana Klemenčič je bila izvoljena v naziv docentke za primerjalno književnost.(12)

Izogibati bi se morali tudi formulacijam, ki vzdržujejo in vsiljujejo

preživele stereotipe, da je mesto poročene ženske lahko le doma, za štedilnikom. Namesto:

V skladu s to dieto vam bo žena lahko pripravila primerne obroke,

recite ali zapišite raje:

V skladu s to dieto bosta z ženo lahko načrtovala primerne obroke.

Kako prikazujemo moške?

Seveda pa moramo paziti tudi na način, kako prikazujemo moške, še zlasti v domačem, t.j. družinskem oz. zasebnem življenju. Če se želimo izogniti stereotipiziranju (tako moških kot žensk), moških ne bi smeli prikazovati kot povsem nemočnih oz. odvisnih od svojih žena ali partneric pri kuhanju, gospodinjenju nasploh ali skrbi za otroke.

Kaj je "žensko" in kaj "moško" je v mnogočem odvisno od kulturnih obrazcev in se torej (lahko) spreminja od kulture do kulture. Le nekaj bioloških aktivnosti je, ki so izključno ženske ali moške (vsaj zaenkrat, na primer, le ženska lahko zanosi in rodi otroka in le moški lahko, na primer, daruje spermo). Opisati žensko kot nežensko ali moškega kot nemoškega zaradi nečesa, kar počne, je pravzaprav *contradictio in adjecto*: če nekaj dela, misli ali govori ženska, potem to pač mora biti žensko! In če nekaj dela, misli ali govori moški, potem to pač mora biti moško!

III. PREDLOGI

V zadnjem delu II. dela sva nanizala nekaj nasvetov in priporočil, katerih spoštovanje oz. upoštevanje je bolj ali manj stvar ozaveščenosti (in pogosto tudi dobre volje) posameznic in posameznikov. Na nekaterih področjih (zlasti pravno-administrativnem) pa bi bilo mogoče neseksistično rabo jezika uveljaviti veliko bolj načrtno in enotno. Slovenija namreč kot članica Sveta Evrope mora spodbujati neseksistično rabo nacionalnega jezika, ki upošteva dejansko prisotnost, status in vlogo obeh spolov v družbi. Z načeli enakopravnosti med spoloma in Priporočilom o odpravi seksistične rabe jezika morajo zato biti usklajena strokovna, pravna, upravno-administrativna, vzgojno-izobraževalna in politična besedila, prav tako pa tudi jezikovna praksa v javnih medijih ter vzgoji in izobraževanju. Temeljna izhodišča predstavljajo korak, ki zaznamuje začetek odkrivanja in odpravljanja seksistične rabe slovenskega jezika.

1. PREDLOG

Prizadevanja za odpravo seksistične rabe jezika morajo temeljiti na strokovni analizi seksistične rabe slovenskega jezika in jasnih

Ustanovitev ekspertne skupine

smernicah, kako jo odpraviti. Zato je nujna ustanovitev ekspertne skupine (področje jezikoslovja, slavistike, prava, sociologije, filozofije jezika ...), ki bo oblikovala strokovna navodila in priporočila za odpravljanje seksistične rabe jezika na različnih področjih javnega življenja, predvsem pa pri:

- zakonodajnih in upravno administrativnih zadevah,
- strokovno prevajalskem in lektorskem delu,
- vseh oblikah vzgojno-izobraževalnih aktivnosti ter v medijih.

2. PREDLOG

Vlada in vladni organi ter službe lahko na nekaterih področjih odpravijo seksistično rabo jezika zelo hitro. Na obrazcih, vprašalnikih in potrdilih, ki jih vsakodnevno izpolnjuje veliko ljudi na najrazličnejših uradnih mestih, ter na številnih žigih in drugih uradnih pripomočkih, pa tudi na vladnih dopisih, vabilih, sporočilih, komunikejih in pri izjavah lahko (kakor je razvidno iz II. dela dokumenta) odpravijo uveljavljeno seksistično jezikovno prakso brez posebnih težav.

3. PREDLOG

Prizadevanje za odpravo seksistične rabe jezika ni preprost in enosmiseln proces, saj je povezano s trdovratnostjo vsakodnevnih navad, ustaljenih norm in tradicionalnih kulturnih vzorcev razumevanja vlog spolov v družbi. Zato je nujno organiziranje predavanj, posvetov, okroglih miz in razprav o potrebnosti in načinih odpravljanja seksistične rabe jezika, namenjenih tako različnim strokovnim področjem kot tudi širši javnosti.

4. PREDLOG

Za seznanjanje s problemom seksistične rabe jezika in z načini za njegovo odpravo je treba pripraviti pisni material, ki bo dostopen najširšemu krogu ljudi. To so najrazličnejše zloženke, brošure in druga gradiva, ki opozarjajo na posledice uporabe seksističnega jezika, navodila in priporočila ekspertnih skupin ter prevedeni in prilagojeni slovarji neseksistične rabe jezika, kot so jih izdelali v drugih Evropskih državah. Smiselno je ustanoviti tudi zbirko strokovnih in poljudnih publikacij o neseksistični rabi jezika.

5. PREDLOG

Posebno pozornost zahteva vzgojno izobraževalni proces. Nujna je analiza seksistične rabe jezika v učbenikih in učnih pripomočkih, ki se uporabljajo na vseh stopnjah šolskega sistema, in izdelava priporočil za njegovo postopno odpravljanje. Ministrstvo za šolstvo mora

poskrbeti za sistemsko rešitev tega vprašanja: avtorje in avtorice učbenikov in učnih pripomočkov naj seznani z zahtevo po neseksistični rabi jezika, pri odobritvi pa naj ustrezna komisija preveri, ali rokopis ustreza temu kriteriju. Prav tako bi moralo Ministrstvo učiteljice in učitelje kontinuirano seznanjati s problemom seksistične rabe jezika in rešitvami, z uporabo katerih se ji lahko ognejo.

Ljubljana, december 1994

OPOMBE

(1) Besedilo je nastalo na prošnjo Urada za žensko politiko. Dobronamernemu bralcu bo zato brez dvoma jasno, da ni (pa tudi zakaj ni) zasnovano kot strokovno besedilo, temveč kot besedilo, ki naj strokovno razpravo šele vzbudi.

(2) Dokumenti Sveta Evrope uporabljajo izraz "seksizem v jeziku". Ker sva globoko prepričana, da jezik sam po sebi ni seksističen, lahko pa je takšna njegova (upo)raba, bova v tem dokumentu uporabljala formulacijo "seksistična raba jezika".

(3) Da ne bo nesporazumov, kaj misli s "slovnično normiranostjo", navajava le tole definicijo iz *Slovenske slovnice* prof. Jožeta Toporišiča (Obzorja, 1976, str.: 202): *Moški spol je slovnično nezaznamovan nasproti ženskemu, zato se v primerih, ko je jasno, za kateri spol gre, samostalniške besede in oblike moškega spola lahko rabijo namesto ženskih...* Besedilo, ki sledi, želi pokazati, da moramo v nekaterih primerih, "ko je jasno, za kateri spol gre" (npr. pri nagovarjanju in naslavljanju), rabiti ženske oblike.

(4) V mislih imava seveda predvsem uradna in javna sporočila v sredstvih javnega obveščanja. Kako se kdo obnaša v zasebnem življenju je seveda stvar njegove oz. njene ozaveščenosti, namer in pa seveda sporočila, ki ga želi prenesi.

(5) Kaj pomeni enakopravna ali nevtralna obravnava obeh spolov bo podrobneje pojasnjeno v nadaljevanju.

(6) Rešitve, ki jih predlagava, so opisane karseda shematično. Iz praktičnih razlogov (berljivost in razumljivost, pa tudi uporabljivost v praksi) sva namenoma izpustila obsežno jazikoslovno argumentacijo, ki je - brez dvoma še bo - stvar znanstvene obravnave.

Uradni dokumenti so
naš obraz

O neseksistični rabi
jezika moramo
razmišljati vsi

Pripraviti je treba
pisni material

Ministrstvu za
šolstvo in šport

(7) Podrobnejši seznam področji, kjer bi se bilo potrebno z izkoreninjanjem sekstistične rabe jezika še posebej potruditi, navajava v tretjem delu dokumenta.

(8) Tretjo različico (dijak/inja) ustrezni organi držav, ki so se doslej največ ukvarjale z bojem proti sekstistični rabi jezika (Kanada, Švica, Nemčija), tudi sicer odsvetujejo, saj ovira berljivost in razumljivost besedila.

(9) Izposodila sva si ga iz 30. člena predloga *Zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju*, ki ga je pripravilo Ministrstvo za šolstvo in šport (Šolski razgledi št. 14, 30)

(10) Da ne bo pomote, govoriva o načelni ravni. Oblikovanje sporočila je pač odvisno tudi od predmeta sporočila, in če, na primer, kak novinar piše o ravnanju in odločitvah ministrice za kmetijstvo, ki se mu zdi nekompetentno, je seveda povsem razumljivo, da ne bo pisal dolgih tirad o enakih zmožnostih in sposobnostih žensk in moških, temveč se bo omejil na delo ministrice za kmetijstvo.

(11) "Truditi" praviva zato, ker je seksistična raba jezika najpogostejše povsem nezavedna, saj je globoko vkoreninjena v prevladujoči jezikovni praksi. Da bi stvari prikazali drugače, kot jih prikazuje prevladujoča jezikovna praksa, je zato pogosto potrebnega veliko "zvestnega" (jezikovnega) truda.

(12) Naj na tem mestu mimogrede omeniva, da ni prav nikakršnega razloga, da bi bile ženske magistri, doktorji ali asistenti, saj so povsem brez problemov (jezikovnih ali kakih drugih) lahko magistre, doktorice ali asistentke.

ZAPIS JAVNE STROKOVNE RAZPRAVE

Ljubljana, 13. april 1995

V JAVNI RAZPRAVI SO SODELOVALI:

1. **Eva Bahovec**,
doktorica filozofskih znanosti, vodja Centra za ženske študije pri Pedagoškem inštitutu
2. **Bojan Baskar**,
doktor sociologije, docent na Filozofski fakulteti
3. **Milena Blažič**,
diplomirana slavistka, asistentka na Pedagoški fakulteti
4. **Tončka Godina**,
diplomirana slavistka, Radio Slovenija
5. **Zoran Kanduč**,
doktor prava, Kriminološki inštitut Pravne fakultete
6. **Tomo Korošec**,
doktor slovenskega jezikoslovja, profesor na Fakulteti za družbene vede
7. **Vera Kozmik**,
sociologinja, direktorica Urada za žensko politiko
8. **Lev Kreft**,
doktor filozofije, poslanec Državnega zbora Republike Slovenije
9. **Viktor Majdič**,
doktor slovenskega jezikoslovja, profesor slovenskega jezika na Pedagoški fakulteti
10. **Ljubica Marjanovič Umek**,
doktorica razvojne psihologije, profesorica na Filozofski fakulteti in namestnica direktorja Zavoda Republike Slovenije za šolstvo
11. **Mirjam Milharčič Hladnik**,
doktorica sociologije, docentka na Pedagoški fakulteti
12. **Marko Stabej**,
magister slovenskega jezikoslovja, mladi raziskovalec na Filozofski fakulteti
13. **France Žagar**,
doktor slovenskega jezikoslovja, docent na Pedagoški fakulteti
14. **Monika Žagar**,
profesorica na Univerzi v Minnessotti
15. **Igor Ž. Žagar**,
doktor sociologije, raziskovalec in predstojnik Centra za diskurzivne študije na ISH, Evropskem centru za humanistične študije

Spoštovane in spoštovani, lepo pozdravljene in pozdravljeni. Ta zgodba se je začela pred kakšnim letom dni, ko je Urad za žensko politiko meni in mojemu kolegu Igorju Žagarju zaupal naslednjo nalogo: pripraviti osnovna izhodišča za razpravo o odpravi seksistične rabe jezika oziroma slovenščine. Z Igorjem sva se lotila velikega kupa papirjev, tako najrazličnejših političnih deklaracij, priporočil, konvencij, kot zakonodajnih aktov nekaterih evropskih držav, kjer so se lotili tega problema že pred mnogimi leti in so do sedaj že veliko naredili. Kar sva naredila midva, je bila predvsem selekcija dostopnega materiala. Napisala sva kratek tekst, ki je tudi izhodišče današnjega razgovora: zakaj je potrebno začeti s prizadevanji za odpravo seksistične rabe jezika? Odgovor je preprost in že dolgo znan: zato, ker je za Slovenijo kot enakopravno članico Sveta Evrope to obveznost in dolžnost. Deklaracija, konvencije in priporočila Sveta Evrope zahtevajo odpravo seksistične rabe jezika v kontekstu zagotavljanja človekovih pravic in svoboščin ter spoštovanja človekovega dostojanstva in identitete. Natančneje, govorimo o odpravljanju diskriminacije med spoloma.

Govorimo o odpravljanju diskriminacije med spoloma

Vprašanje *zakaj* torej ni več vprašanje. Zelo pa se zaplete, ko se vprašamo, *kako*. In tukaj nama kupi papirjev niso kaj dosti pomagali. Rešujejo namreč problem nekega jezika, nekega kulturnega prostora, s katerim se mi nikakor ne moremo primerjati, saj imamo svoj lasten, specifičen, poseben, razčlenjen in bogat jezik. Najbolj znana rešitev, ki jo ima angleški jezik, *lingua franca* modernega sveta, za nas ne pride v poštev. Mi si z zaimkoma *he*, *she*, ki mu sledi glagol, ne moremo nič pomagati, kajti slovenščina je veliko bolj zapletena kakor angleščina.

Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika dajejo samo nekaj osnovnih izhodišč, ne samo za današnjo razpravo, ampak tudi za vse naslednje. Današnja razprava je namenjena temu, da bi se povabljene razpravljalka in razpravljalci morda opredelili do nekaterih dilem in odprtih vprašanj, ki so v tem tekstu navedeni.

Kar se nama je z Igorjem Žagarjem zdelo najbolj pomembno in kar sva tudi predlagala Uradu za žensko politiko, je, da vlada sestavi ekspertno skupino, ki bi ob razpravah v javnosti ali strokovnih krogih prišla do navodil, ki bi v bližnji prihodnosti morda lahko služila dejanskemu odpravljanju seksistične rabe slovenščine. Ne samo v pravnih aktih in v uradni rabi jezika, ampak tudi nasploh v javnosti.

Danes pravzaprav razpravo začnemo in načrt za današnje srečanje je naslednji: v prvem delu bo vsak izmed povabljenih na kratko predstavil svoje poglede na to vprašanje oziroma na ta problem. Zamislili smo si približno sedem minut časa za vsakogar. Potem bi v drugem delu

Začnimo odpravljati seksistično rabo jezika

Seksistična šolska berila

Vitezi in princeske

namenili nekaj časa replikam, k besedi pa bomo povabili tudi prisotne poslušalke in poslušalce. Predlagam, da je vrstni red uvodničark in uvodničarjev tak, kot je naveden na vabilu, torej popolnoma naključen. Prosila bi Mileno Blažič, da prične. Potem gospo Tončko Godina, Franceta Žagarja, Marka Stabeja, Toma Korošca, Evo Bahovec in Igorja Žagarja. Kot vidite tisti, ki imate vabilo pred seboj, je na njem več najavljenih uvodničark in uvodničarjev, vendar so opravičeno odsotni.

Milena Blažič

Osredotočila se bom na en sam segment zgodovine slovenskega šolstva, na izdajo slovenskih beril.

Začela bom z znamenitim Slomškovim berilom za takratne nedeljske šole, ki je sestavljeno kot zgodba oziroma kot dopisovanje med bratom in sestro, Blažem in Nežico. Knjiga je izšla leta 1842 - letnice so pomembne.

Drugo berilo, urednik je bil Janko Polak, je izšlo leta 1909, uraden naslov pa je Druga zbirka prostih spisnih nalog učencev Krškega in Litijskega območja. Knjiga je razdeljena na spise etične vsebine za deklice, spise etične vsebine za dečke, drugi del so spisi praktične vsebine za deklice in dečke, sledijo spisi vzgojne vsebine za deklice in dečke, na koncu so odgovori na vprašanja deklic in dečkov. Večina odgovorov, ki so jih podpisali dečki, se končuje z *Z velikim spoštovanjem*. Odgovori deklic pa so *Vaša vdana*, *Zelo vdana* in tako naprej.

Naslednja čitanka je Slovenska čitanka za prvi razred dekliškega liceja, uredila sta jo dr. Sket in Vester. Knjiga je namenjena dekliškemu liceju in je iz leta 1910. Ne predstavlja nobenih posebnih ideoloških ali seksističnih posebnosti.

Moja strokovna kritika je namenjena predvsem uradnemu matičnemu slovenskemu berilu za tretji razred osnovne šole, ki je prvič izšlo leta 1992. Uredila sta ga Berta Golob in Igor Saksida. Berilo je razdeljeno na dva dela: za deklice Mojce, *Danes bom slavna princeska postala*, drugi del berila je naslovljen *Vitez na obisku*, za Andreje. Berilo je potrdil tudi Svet za vzgojo in izobraževanje republike Slovenije leta 1992. Prva polovica berila vsebuje predvsem besedila, v katerih nastopajo deklice: Sanje, Noke, Veronike, Špele, Koze, Veverice, Jaz sem lepša, tovarišica Medica, Naste, Pepelke, Vile, Rojenice... Drugi del je namenjen Andrejem, hrabrim vitezom. V njem nastopajo predvsem dečki: Jan, Janko, Martin Krpan, Peter Klepec, Brkonja Čeljustnik, Drejček in trije marsovčki, Grdi raček, Srečni princ, Magnetni deček... Strokovnemu svetu Strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje naslovila vprašanje o sprejemljivosti takšnega berila. Ko gre za avtorsko zbirko, avtor lahko napiše, kot na primer Jože Snoj leta 1984 pesniško zbirko "Za punčke

in za pobe", Žarko Petan "Pesmi za dedije", "Pravljice za dedija" in "Pravljice za očija". Ko pa gre za matično berilo za dvajsettisoč otrok, je to nesprejemljivo. Kot enega od razlogov, zakaj sta avtorja delila berilo, navajata dejstvo, da je največji antagonizem med deklicami in dečki okrog desetega leta starosti. Zagotovo je to eden izmed razlogov, ni pa prevladujoč, zato mislim, da ne sme prevladati v tovrstnem konceptu.

Tončka Godina

Tega problema sem se lotila z drugačnega zornega kota. Opozorila bi na tisto, kar me najbolj zanima in kar se mi je zdelo zelo pomembno izpostaviti, saj se ukvarjam z jezikom in komunikacijo v medijih že več kot dvajset let. Teh svojih pet minut bi začela s staro resnico iz sporočanja, iz komunikacije, in sicer, da ni tako pomembno, kaj nekdo želi sporočiti, ampak kako so nas poslušalci razumeli oziroma so nas pripravljeni razumeti. To je zelo preprosta misel, če pa malo bolj pomislimo, kako poteka vsakdanja komunikacija, kako se je lotevamo in koliko smo pri tem uspešni, pa je ena bistvenih. Resnično bi želela, da bi ta posvet pripomogel k boljšemu in natančnejšemu posredovanju sporočil v našem prostoru.

In sedaj k tako imenovani neseksistični rabi jezika. V jeziku sta zame pomembni sporočilnost in primernost rabe jezikovnih sredstev. Ker je jezik izredno občutljiv mehanizem in tudi orodje, je pomembno, kaj od njega pričakujemo in kako ga uporabljamo, zakaj se odločimo za to, da ga sploh uporabljamo, kakšni so naši cilji. Če to orodje uporabljajo družbeno in jezikovno ozaveščeni ljudje, ki vedo, kaj želijo povedati in je njihov namen vzpodbuditi zanimivo in produktivno komunikacijo, potem tudi zelo hitro najdejo prava jezikovna sredstva in tako vsaj približno dosežejo željeni cilj. Z jezikom ravnajo tako, da se bo sogovornik počutil dobro in sproščeno. Tak govor bo učinkovit in ne bo povzročal občutka zapostavljenosti, ogroženosti, podrejenosti. Če želimo kakršnokoli komunikacijo, moramo najprej vzpostaviti enakopravno stanje, kjer se vsi dobro počutimo. Če pa imamo v mislih napisan tekst, potem je standard jezika še toliko bolj določen, merila popolnoma jasna in še manj možnosti za nesporazume. O vsem tem pa ne odloča jezik, ampak človek, govorec, pisec. In ker je slovenščina popoln in bogat jezik, tudi mehanizmov in kriterijev ne bo težko najti, če si tega seveda želimo. Lahko pa seveda izberemo jezikovna sredstva tako, da so večno gnezdo nesporazumov in dokazovanja, da nismo tako mislili, ali pa da nas sogovorniki enostavno ne znajo razumeti. To na koncu koncev pomeni, da ne obvladamo mehanizmov sporočanja.

Ne smemo tudi pozabiti, da postanejo poslušalci oziroma bralci nestrpni, če nismo jezikovno racionalni in jasni. Zato ponavljanje besed, v našem primeru samo zato, ker smo ljudje pač dveh spolov, jezikovno enostavno ni vedno produktivno. Tekst, govor postane obremenjen z istimi besedami v dveh oblikah, celo slabše razumljiv, vsebina pa se ne dograjuje logično, hitro in zanimivo. Na ta način

Pomembna je sporočilnost

Raba obeh oblik je lahko neracionalna, nejasna in žaljiva

Jezik manifestira stanje mišljenja in odnosov v družbi

Ženske nimajo svojih priimkov

poslušalca, bralca enostavno izgubimo. Pa še nekaj lahko povzročimo s takšno rabo. Opozorili smo, da je za nas izredno pomembno razlikovanje po spolu. To je včasih dobro in prijazno, včasih pa tudi žaljivo. Z vsem tem ne zanikam dejstva, da moramo biti še kako pozorni na rabo jezika, ki ne omogoča enakopravnega odnosa ženski ali moškemu.

Mislim, da se bo teh vprašanj treba lotiti pri nepazljivostih, omaloževanjih, včasih tudi pri resničnem zapostavljanju možnosti, da smo enakopravni, ne glede na to, katerega spola smo. Jezik samo manifestira stanje mišljenja in odnosov v družbi. Odraža našo kultiviranost in pripravljenost spoštovati ter upoštevati sočloveka, pa naj bo to moški ali ženska. V pravnih in upravnih dokumentih in listinah je mogoče sorazmerno hitro začeti uvajati popolnoma enakovredno rabo oblik za oba spola. Na področju življenja, poslovanja, komuniciranja pa so stvari dosti bolj zapletene. Kadar se lotimo področja kot je raba jezika, je včasih res težko spraviti vse na isti imenovalec, najti produktivno izhodišče. To nikakor ne velja samo za jezikoslovce in slaviste. Zato mislim, da bi bilo v tem primeru potrebno vključiti več ljudi iz različnih strokovnih področij in potem bi lahko našli najboljše, najbolj produktivne rešitve, ki bi se manifestirale v jeziku. Slovenščina je zagotovo jezik, ki ima možnosti izražanja vseh vsebin, in sicer na načine, kot jih sami hočemo, jih sami izbiramo. Res pa je, da jezik samo ponuja možnost, od nas pa je odvisno, kako bomo te možnosti izkoristili in razmišljali o teh vprašanjih.

Mirjam Milharčič Hladnik

Zato smo tudi povabili na to prvo razpravo ljudi iz različnih strok. Midva z Igorjem nisva jezikoslovca, slavista, vabili smo tudi tiste, ki se ukvarjajo s filozofijo, pravom, sociologijo, antropologijo, ne pa zgolj s slovenščino. Zanimivo je, da je viroza kosila ravno med njimi.

France Žagar

Problema seksistične rabe jezika se sprva nisem znal lotiti. Izbral sem si izraz, ki mi kot jezikoslovcu bolj ustreza: virilizacija. Ta beseda je izpeljana iz latinščine *vir*, *viris* - mož in zadeva staro mišljenje, da je moški glavni in da je ženska njegova prikolica. Nekatere od teh stvari bom zdaj bolj natančno prikazal.

Ženske na primer nimajo svojih priimkov. Imam hčer Alenko in Alenka je Olgina hči ali hči od Olge in se piše Alenka Žagar. Ta priimek je ženski težko uporabljati, težko je reči: *Žagar je prišel*, *Žagar je prišla*. Imamo še nekaj možnosti: *Gospa Dolenc*, *Gospa Dolenčeva* ali pa *Dolenčevka*. Morda je še najbolj ženski priimek Dolenčevka, vendar imamo pri tem vtis, da je preveč pogovoren in neprimeren za knjižno rabo. Etnograf Matičetov se je zavzemal, da bi vpeljali ženske priimke, in sicer tako, da je obnovil nekatere zgodovinske priimke:

Moški samostalni
zaznamuje tako
moškega kot žensko

Hudakončevka, Plevka, celo plemkinja Plemenita Kunica. Vendar ne verjamem, da bodo ljudje poslušali Matičetova.

Drugi problem je, da moški samostalni v veliko primerih zaznamuje tako moškega kot žensko. Svetopisemski primer: *Ljubi svojega bližnjega*. To verjetno vključuje ne le enega, ampak tudi več ljudi, ne samo bližnjega, ampak tudi bližnjo. Naslednji primer: *Za lenuha ni kruha*. Verjetno se to nanaša tudi na lenuhinje in ne samo na enega, ampak na več lenuhov. Te stvari najdemo tudi v vsakdanjem jeziku: *Naši sosedje so delavni*. To se zagotovo nanaša na moške in na ženske. Naredimo protipostavitev: *Naši sosedje in naše sosede nam radi pomagajo*, sedaj dobimo vtis, da se ta nanaša na moške in ženske.

Število samostalnikov, ki zaznamujejo oba spola, je omejeno. Na primer: gospa, gospod, mama, oče, stric, teta, deček, deklica. Če rečemo *deček*, s tem mislimo *moškega*, ko pa rečemo *otrok*, smo spolno nevtralni. Če hočemo koga pohvaliti, radi rečemo *pridna punčka*, *priden deček*, *priden fantek*. Očitno čutimo potrebo, da že zelo zgodaj vzgajamo otroke tako, da poudarjamo njihov spol. Podobno je pri pridevniki. Moški pridevniki se pogosteje uporabljajo kot ženski, posebno kadar gre za povezavo zloženega osebka in povedka. Rečemo na primer: *Alenka, Marija in Darja so prišle na obisk*. Če pa pristopi še en fant, je takoj precej drugače: *Alenka, Marija, Darja in Matjaž so prišli na obisk*. To je moška oblika. Jezik je dovolj prožen, da se lahko temu izogne, če po vsej sili želimo, seveda. Lahko rečemo: *Marija, Darja, Alenka so skupaj z Matjažem prišle na obisk*. Potem potisnemo moški del v podredje.

In kako je pri vikanju?

Tudi pri vikanju uporabljamo množino in hkrati tudi moški spol: *Gospa, ali bi mi hoteli pomagati?* Ne rečemo pa: *Gospa, ali bi mi hotela pomagati?* S tem uporabimo pravzaprav moški spol: *Gospod, ali bi mi hoteli pomagati?* Zanimivo je, da se v pogovornem jeziku uporabljata tudi vikanje ali delno vikanje, kjer se tudi pokažejo spolne razlike: *Gospod, bodite tako prijazen, da mi pokažete pot do avtobusne postaje*. In še drug primer: *Ali ste utrujena, gospa?* Obstajajo možnosti, da bi to spremenili, vendar jih ni prav veliko. Zanimivo se mi zdi, da se v pogovornih oblikah ponekod pojavljajo ženske oblike. Že prej sem navedel primer rabe priimka *Dolenčevka*, ali primer: *Gospa, rokavico ste izgubila*. Za te pogovorne oblike je očitno značilna izredna trdoživost, v knjižni jezik pa kar ne morejo prodreti.

Tudi v administrativnem jeziku bi lahko postavili vprašanje, koliko smo dosledni pri uporabi moških oblik. Razpisi se zelo pogosto glasijo takole: *Ta in ta osnovna šola razpisuje prosto delovno mesto učitelja tehničnega pouka*. Takšni razpisi so zelo pogosti in dajejo vtis, kot da bi si res želeli samo moškega. Morda je tukaj nekaj nejasnosti in bi bilo v nekaterih primerih možno napisati: *Ta in ta osnovna šola razpisuje prosto delovno mesto učiteljice ali učitelja tehničnega pouka*. Ne zdi se mi pa možno, da bi v vseh primerih uvedli obojespolna poimenovanja: *Ne zaupaj prilizovalki in prilizovalcu* ali *Pogodba investitorki oziroma investitorju jamči deset odstotni donos*.

Jezik je težko
spreminjati

Kaj je seksizem?

Ločiti moramo med
slovnično normo in
rabo jezika

Jezik je težko spreminjati. K temu bi bilo treba pristopiti zelo premišljeno. Več možnosti je na področju zvrstnosti. Pri nas smo veliko razpravljali o dialektih, o sociolektih, o odnosu velikega in majhnega jezika, medtem ko o problemu ženske in moške govorice ni bilo veliko razprav. V Angliji pa so knjige o tej problematiki zelo pogoste. Znano je, da imajo ženske višji glas in bolj bogat glasovni register. Moški imamo nižji glas in utegnemo biti bolj monotoni. Ponekod v tujini prirejajo treninge asertivnosti, bodisi za odrasle ali za otroke. Učijo jih, kako naj se zavzamejo za svoje pravice. Mogoče je res, da si moški radi vzamemo preveč besede. Tudi sedaj se je pokazalo, da sem več govoril kot moje kolegice, zato bom kar končal.

Marko Stabej

Marsikaj bom povedal podobno, kot je govoril moj predhodnik. Stvari niso neskončno široke in vendarle smo v podobnih poklicih in strokah.

Kako si lahko seksizem pomaga z jezikom? Seksizem je najbrž predvsem diskriminatorno mnenje o drugem spolu in diskriminatorno ravnanje z njim. Seksistična raba jezika je seveda mogoča, vendar je treba pri tem ločiti med jezikovno rabo in jezikovno strukturo. Struktura jezika je posledica tudi družbenih razmerij, nikakor pa jih neposredno ne odraža. Dokazov za to je precej. Dokazano je tudi, in to smo danes že slišali, da se moška in ženska govorica v marsičem razlikujeta. Pravi in nevarni seksizem pomeni to, da je ženska v tistih govornih položajih, ki so domena moške govorice, prikrajšana oziroma podrejena. To se seveda ne kaže v površinskih slovničnih sredstvih, ampak v drugačnih sporazumevalnih navadah, ki so splet jezikovnih in nejezikovnih dejstev.

Nezaznamovanost slovnične kategorije moškega spola je le eno, verjetno manj odločilno jezikovno dejstvo. Po mnenju nekaterih naj bi sicer prav to najočitneje pomenilo seksistično rabo jezika. Drugačen premislek pa pokaže, da to ni noben vrh ledene gore, ampak kvečjemu že zdavnaj odkrhnjen delček, ki dolgo samostojno plove, verjetno v južna morja, kjer spremeni agregatno stanje in se stopi v okolico.

Trditev iz temeljnih izhodišč prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika, da seksistična raba pomeni, navajam, *dajanje prednosti moški (slovnični) obliki pred žensko, zamolčevanje oziroma neomenjanje ženske oblike v korist moške*, je pavšalna, nedokazana in nezadostna. Oblik in pojavnosti slovničnega spola je v slovenskem jeziku več, in sicer na več ravneh.

Kategorija spola ima več besednih vrst: samostalniško besedo, pridevniško besedo in glagol. Kar je še pomembnejše, spol je slovnična kategorija, ki v sintagmatskih odnosih, to se pravi v skladnji, označuje ujemanost. Večina samostalniških besed slovenskega jezika ima sinhrono nemotiviran spol, kar pomeni, da je pri njih spol res samo slovnična kategorija, kot taka pa notranja in neizbirna - stol, miza,

predmet, in tako dalje. Tu ne moremo govoriti o nikakršnem dejanju prednosti nikomur pred ničemer in ničemer pred nikomur.

Glede spola je lahko problematična samo raba tistih samostalnikov, ki označujejo človeško osebo oziroma osebo po njeni dejavnosti ali lastnosti. To je delavec, delavka, in tako naprej. Ti samostalniki imajo v slovenskem jeziku načeloma možnost izbire slovničnega spola z različno obrazilno tvorbo - glede na to, ali označujejo žensko ali moško osebo. Ta načelna možnost priponske izpeljave in izbire je marsikdaj samo teoretična in torej neuresničena. To se dogaja zaradi jezikovno tvorbnih razlogov, seveda pa tudi zaradi družbenih in fizičnih okoliščin. Nekatere lastnosti so tradicionalno tako močno pripisovane osebi enega spola, da besed za označevanje istih lastnosti ali dejavnosti drugega spola ni: *darovalec sperme in nosečnica*. Tu ni mogoča zamenljivost v drug spol. Le na tej točki lahko govorimo o neposrednejšem vplivu družbenih in civilizacijskih okoliščin na jezik oziroma na besedno poimenovanje in na tvorbo posameznih oblik. Še tu ne moremo trditi, da je ta vpliv popolnoma neposreden in da je treba v imenu spremenjenih družbenih razmerij spreminjati slovnično normo slovenskega jezika, kot predlagata avtorja Temeljnih izhodišč. To predvsem ni stvar slovnične norme, ampak uresničljivosti in uresničenosti besedotvornih možnosti slovenskega jezika.

V javni rabi je vedno več dvojnih oblik

Od vseh predlogov v Temeljnih izhodiščih je po moje vredno resneje razmišljati samo na tej ravni, pa še tu se vsiljujejo resni ugovori. V javni rabi je vedno več dvojnih oblik. Iz izkušenj jezikovne politike in načrtovanja kaže, da je navadno bolje, čeprav zveni oportunistično, da se ta trend ne krepí institucionalizirano in predpisno, ampak po naravnejši poti.

Vprašljiva je tudi trditev avtorjev, da moška oblika samostalnika s pomenom vršilca dejanja ali vršilca lastnosti ne more biti generična in torej ne more označevati samo osebe nasploh, ampak zmeraj označuje samo moško osebo in ob tem zanemarljivo žensko. Primerov in dokazov za to je več. Če začnemo z bolj oddaljenimi, na primer z metonimičnimi: *Iskra, Pletenina in Tekstilna so največji slovenski uvozniki in ne uvoznice*. Pri tem ne gre več za osebe, temveč za preimenovanje. Tudi avtorja sama nam ponujata nekaj generičnih oblik v svojem tekstu. Problemi so taki, kot jih je navedel že profesor Žagar: imamo člane družine, imamo torej ženske in moške člane družine, ne pa moške članice in ženske članice in podobno. Dejstvo je tudi, da se moška oblika omenjenih besed v nepregledni vrsti vsakdanjih javnih besedil rabi generično, da jo, vsaj po odzivih sodeč, za tako ima večina govorcev, tako ženskih kot moških. Dokazov za to je več. Navajam oglas iz Dela z dne 22. marca. Citiram: *Zaposlimo: 1. dva prodajalca rib na tržnici, 2. skladiščnika rib. Pogoji: pod prvič in drugič moški, starost do trideset let...* Tu je torej jasno, da je tvorec besedila rabil moško obliko generično, saj je čutil potrebo, da željeni spol nato posebej določi pod pogoji. Očitno je še nekaj: seksistična ni raba nezaznamovane moške oblike, ampak pogoj, da mora biti prosilec moški. To pa ni več stvar ne seksističnega jezika, ne seksističnega

Moška slovnična oblika je generična in spolno nezaznamovana

načina komunikacije, ampak seksistične vsebine - če seveda delodajalcu odrečemo, da ima možnost izbiranja kandidatov po spolu. To je stvar pravnika.

Nezaznamovanost moškega spola, torej to, kar naj bi bilo seksizem, je najočitnejša pri ujemanju med needninskim osebkom in povedkovim izrazom. Na primer: *Mati, oče in otrok so šli*. Če hočemo ohraniti slovnično kategorijo množine tudi v primerih, ko množino tvorijo posamezni osebki različnega spola, mora biti ena oblika nezaznamovana in sedaj je to moška oblika. Tukaj se seveda lahko poskusimo v demokratičnem novonormiranju in sporazumno pripišemo nezaznamovanost ženski namesto moški obliki. Se odločimo za nekajletno zamenjavo, da bo enakopravnosti zadoščeno, nato pa se odločimo za enega od sistemov, ki smo jih včasih uporabljali za zadrege druge vrste. Lihi dnevi: moška oblika za vse. Sodi dnevi: ženska oblika za vse. Je pa še tretja in četrta možnost: uporaba srednjega spola in ukinitev dvojine in množine. Vsakemu svoj povedek, torej tam, kjer je mešano. Naj citiram predloge. Sedaj rečemo: *Moški in ženska sta šla na potep. Moški in ženska sta šli na potep. Moški je šel na potep, hkrati je šla na potep tudi ženska*. Vrstni red je pa poljuben. Če v tej točki ne bi hoteli zaiti v zares zapletene slovnične normativne posege, katerih uresničljivost se zdi zelo utopična, moramo ugotoviti, da je nezaznamovanost moške oblike pri needninskem ujemanju osebka in povedka zaradi tradicije še vedno najlažja rešitev in da hkrati, v nasprotju s prej omenjenimi poimenovanji, torej delavec, delavka, kjer ta možnost vendarle obstaja, nikakor ni znak jezikovnega seksizma.

Da prevlada slovnične oblike ne pomeni razlikovanja po spolu med ljudmi, se da dokazati še bolj drastično. Če gre ženska na sprehod s psom in ga ljubeznivo nagovori: *Kam bova pa danes šla*, je pri tem uporabila dvojsko moško obliko deležnika. To je mogoče razvojno in jezikovno filozofsko res absurdno, vendar nima s seksizmom prav nič opraviti.

Razmerij med moškimi in ženskami v jeziku in govorici se lotimo preiščljeno

Seksistična raba jezika je gotovo stvarnost, vendar nastopa drugje, kot pa to pavšalno ugotavljata avtorja Temeljnih izhodišč prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. S svojo apriornostjo stališč dela to besedilo prizadevanjem za ne seksistično rabo jezika medvedjo uslugo in zabrisuje resnejše težave. Verjetno je škoda vsakega združenega napora strokovnjakov za reševanje problema, ki ni ne dobro preiščljeno ne dobro definiran. Še zlasti, če bi bila na ta račun zamujena priložnost, da bi se zelo aktualnega problema razmerij med moškimi in ženskami v jeziku in v govorici lotili preiščljeno, načrtovano, z ustreznimi sociolingvističnimi raziskavami in se ogibali panevropskim panfletističnim akcijam. Opravičujem se za jezo.

Tomo Korošec

Razveselilo me je razmišljanje kolega Stabeja, ki je teoretično dobro

zajel to vprašanje in nakazal vse nujne smeri, kamor mora iti naše razmišljanje, če naj se spremeni način obnašanja in zagotovi večja pravičnost med spoloma tudi na jezikovni ravni. Predvsem se mi zdi prav, da je razmejil med tako imenovanim sistemom jezika - to je vprašanje, ki ga jemljemo na univerzi že v prvem letniku - med *la langue*, in njegovo uporabo, *la parole*. Na ravni sistema je komajda mogoče kaj spremeniti. Jezikovni sistem pregloboko tiči v naši zavesti. Podedovan je in vsaka najmanjša sprememba že pri pravopisnih zadevah povzroči velike viharje. Zato je tu upanje, da bi ga spremenili v smislu neseksistične rabe, po mojem jalo.

Pri sebi imam v Ljubljani najbrž dobro znano *The Cambridge Encyclopedia of Language*, kjer avtor navaja šestnajst nevtralnih zaimenskih besed. Te naj bi z nevtralno obliko zaimenskega nanašanja na že omenjeno besedo (nanašalnica, ji pravimo) zamenjale običajne zaimke, ne bi pa zaznamovale ne moškega, ne ženskega, ne bitje slovničnega srednjega spola, ampak nevtralno. Knjiga omenja, da se je samo ena od teh besed, *co*, če se ne motim, prijela v eni od ameriških komun, ki pa si tako ali tako izmišlja čudaška pravila.

Na ravni sistema jezika so možnosti majhne. Rekel bi, da je res najbolje, da raziskovalno energijo usmerimo na tisto področje, kjer lahko jezikoslovje pri doseganju ciljev resnično pomaga, na raven izrazoslovja, se pravi tja, kjer je slovenščina med slovanskimi jeziki najboljše usposobljena. Vemo tudi, da so slovanski jeziki nasproti nemščini, zlasti pa angleščini, veliko bolj gibčni v tem pogledu. Slovenščina lahko, kot vemo, naredi feminine, tako imenovane ženske oblike k moškim po posebnem besedotvornem postopku.

V slovarju vojaškega izrazoslovja iz leta 1977 so na vojaškem področju, ki je bilo tradicionalno prepuščeno moškim, vse oblike za imena delujočih oseb, ki se nanašajo na čine, stopnje, skratka, na vse dejavnosti, tudi v ženski obliki. Tudi *generalinja*. Ker je bilo to obdobje, v katerem smo lahko z veliko gotovostjo predvidevali, da se bodo ženski poklici širili tudi v to smer, so poklici zapisani tudi v ženski obliki. Želeli smo se izogniti poznejši zadregi pri iskanju nove besede, saj vemo, da je na primer *generalka* lahko tudi nekaj drugega. V slovenščini namreč velja, da je *mlinarica* mlinarjeva žena, *mlinarka* pa ženska, ki opravlja mlinarski poklic. In da bi se podobnim zadregam izognili, smo našli izraze tudi na vojaškem področju, nekateri se tudi uporabljajo. Na primer *vojakinja*. Pri besedotvorju lahko jezikoslovje veliko pomaga, in sicer tam, kjer nastanejo zadrege. Mislim tudi, da ne gre za "dajanje prednosti". Tako v sistemu jezika pač je in prednost bi zares dajali samo takrat, kadar bi se odločali med eno in drugo možnostjo in se odločili samo za eno. To bi bila potem seksistična raba.

Vseeno se pridružujem tej pobudi, saj menim, da je tu prostor za jezikoslovje, vendar pa bi pričakoval natančnejše oblikovana izhodiščna besedila. Predvsem zato, da jim ne bi obešali oznak, češ, v Evropo bomo morali, na ljubo gospe Lalumierjevi, iti tako, da bomo spreminjali strukturo slovenskega jezika. Temu seveda nihče ne bi hotel

pritrđiti. Zato je bolje, da potegnemo črto in zakoličimo, kam zares želimo. Da se ne bi akcije oprijela oznaka udarnih brigad feminizma, torej skrajnosti.

Potem je tu še nekaj, kar nam to gradivo ponuja, namreč *raven obnašanja*, ki se odraža v jeziku. Tu se moramo na vsak način modernizirati, spremeniti, in to od televizijske reklame za pralni prašek (kjer vedno moški razkazuje in razlaga ženski, kako se kaj uporablja) naprej. Ženske perejo, moški pa so pametni in vedo, da je v njem tisti "oksilan". Ženske tega seveda ne vedo. Tu gre za obnašanje, ki se lahko kaže tudi v jeziku, in ki ga je treba spreminjati od osnovne šole naprej.

Drugače je tam, kjer lahko raba dejansko povzroči nesporazume. Ni dovolj, če rečemo, da obstaja v slovenščini pravilo slovnične nezaznamovanosti moškega spola. Pristaviti bi bilo treba še to, da je to odvisno od pragmatičnih okoliščin. To mora biti očitno, oba, naslovnik in tvorec, morata tako čutiti. Dovolite mi opozoriti še na en zgled. Poslušal sem Radio Slovenija in simpatična napovedovalka oziroma voditeljica si je ta teden zamislila rešiti noč z majhno telefonsko anketo med poslušalstvom. Vprašala je: *Kdo je najboljši in kdo najslabši slovenski pevec?* - Po pravilu ji je beseda *pevec* pomenila slovnično nevtralno generično obliko, mišljeni so bili torej pevci in pevke. Kaj se je zgodilo? Prvi odgovori so se nanašali izključno na Kreslina in še na nekega izvajalca, izključno na moške pevce. Zato se je morala voditeljica takoj popraviti in pojasniti, da misli tudi pevke.

Torej: tam, kjer kandidirata oba naravna spola, nevtralnost moškega spola ni sama po sebi umevna. So pa tudi drugi primeri, na primer napis na prehodu za pešce, kjer najbrž nikoli ne bomo napisali *pešci in pešakinje*.

Jezikovno obnašanje moramo spremeniti, saj ravno tu pride do zamenjav in nesporazumov. Prek njega se lahko izraža nekorekten, malomaren, starinski ali sploh neprijateljski odnos do sočloveka, do soljudi, do oseb obeh spolov. Kar zadeva jezik zakonov, je gradivo dobro ugotovilo, da bi prišlo do popolnoma neberljivih besedil, če bi se morala pri besedah obeh spolov tudi v nadaljnjem besedilu prek ujemanja izražati tudi ženska oblika. Mislim, da se to da narediti in to je naloga jezikoslovja. V razpisih mora biti na primer jasno, kdaj gre za oba spola, zato zapis v moški, pa čeprav generični obliki, ne pride v poštev. Potrebna je informacija, da se razpis nanaša na oba spola.

Ravno tako se lahko v zakonu določi mesto, kjer je zapisano, da se zakon nanaša na oba spola. Tu besedoslovje s stilistiko lahko kaj stori. Ne upam pa si razmišljati o tem, da bi bili Slovenci pripravljeni v nadaljnjih sto letih iztrgati iz jezika tako kategorijo, kot je ujemanje raznospolnega priredno zloženega osebka, in tam uvesti nekaj nevtralnega zato, da se ne bomo seksistično izražali.

Vprašanje "seksizma v jeziku" ni samo strokovno vprašanje

Raziskovanje "seksizma v jeziku" (ta pojmi in tudi sam izraz "seksizem v jeziku" opuščajo kot morda preveč militantno feminističen in pojmovno zavajajoč in govorijo o "feministični kritiki jezika"; "ženskah in jeziku", "jeziku in spolni razliki" in tako naprej) se vključuje v polje študij, ki jih v angloameriškem kulturnem prostoru, torej v zibelki feminizma, imenujejo *feministične lingvistične študije*. Te izhajajo iz ugotovitve, da vprašanje jezikovnega razumevanja, izražanja, sporočanja ni zgolj strokovno vprašanje - vprašanje te ali one jezikovne vede - temveč tudi ali predvsem *politično* vprašanje.

Kaj to pomeni? Prvič, da je lahko omejevanje razprav o seksizmu v jeziku na okvire tradicionalnih akademskih disciplin in znanosti hkrati tudi že ideologizacija tega problema, torej prikrivanje, zatiskanje oči, spregled. Kot primer strokovne nevtralnosti lahko vzamemo na primer geslo *feminizem* iz Verbinčevega slovarja tujk, navajam po šesti izdaji iz leta 1979. *Feminizem: 1. razne buržoazne teorije, ki zagovarjajo formalno družbeno-politično enakopravnost žene; politično gibanje s tem smotrom; 2. ženskost pri moških, zlasti homoseksualcih; figurativno: pomehkuženost.*

In drugič, problem "seksizma v jeziku" ni zgolj modna in obrobna tema, ampak nekaj, kar zadeva domala vse segmente družbenega življenja. Dejstvo je, da smo v obdobju po demokratizaciji sprejeli kar nekaj novih zakonov in da nobeden od njih, kot je meni znano, ni napisan v moški in ženski ali, denimo, le v ženski obliki. Dejstvo je tudi, da celotni šolski sistem, od vrta dalje, reproducira razliko med spoloma, in reproducira jo v slabem pomenu besede, v pomenu ohranjanja spolno obeležene vzgoje in stereotipov. Morda bi lahko celo tvegali z domnevo, da jo danes reproducira celo v večji meri kot prej, pri čemer nimam v mislih le "seksizma v učbenikih". Kot primer naj tudi jaz navedem neslavno berilo za tretji razred, čeprav ne gre le za "seksizem v učbenikih" in v pedagoški strokovni literaturi, ampak za subtilnejše mehanizme oblasti kot je na primer raba zgolj moške slovnične oblike, ki je bila tu že večkrat omenjena.

Zavzemanje za odpravo "seksizma v jeziku" je lahko dvorezen meč

O "seksizmu v jeziku" lahko razpravljamo na različnih ravneh, od mednarodnih priporočil do najbolj abstraktne ravni feministične teorije, od leposlovja do znanosti, od aktivizma, ki zahteva striktno ožigovanje ali celo zavračanje tako imenovanega "moškega jezika", do *reflektirane feministične pozicije*, ki se zaveda ambivalentnosti lastnega početja, torej tega, da je lahko tudi zavzemanje za odpravo seksizma v jeziku dvorezni meč. Poglejmo konkreten primer. Če zahteve po izogibanju stereotipom ne upoštevamo s premislekom, potem kaj hitro zapademo prav takim stereotipom, zgolj z drugačnim predznakom. Tako je postalo poudarjanje, da ne smemo govoriti na primer o lepih tajnicah in direktorjih, že pravi feministični kliše današnjega časa. Gre za *enostavno negacijo* pozicije, ki jo kritiziramo. Da o tem, kam bi prišli, če bi to logiko izpeljali do konca, niti ne govorim. Mislim, da bi se ujeli v zanko, ki pesti feminizem nasploh, v zanko zavračanja na

Moške oblike v jeziku prevladujejo zato, ker tudi v družbi prevladujejo moški

Apeli in predlogi

osnovi prav takšne "logike", ki je lastna tistemu, kar hoče zavrniti. Pri tem se nastavljajo čeri in nevarnosti, ki jih moramo imeti pred očmi, če se nočemo prepustiti kakšnemu novemu avtoritarnemu jeziku ali pa, denimo, iskanju rešitev v utopičnem izdajanju dekretov, s katerimi naj bi deklarativno spreminjali realnost.

Če v jeziku prevladujejo moške oblike, je to pač zato, ker so tudi v družbi doslej prevladovali moški. Šele ko bo tega postopoma konec, bo tudi jezik nehal biti problem. A seveda ni treba, da bi čakali do takrat - tudi z jezikovnimi spremembami bomo prispevali k vzpostavitvi takega stanja.

Namesto sklepa bi rekla takole: upam, da bo današnja okrogla miza pripomogla k temu, da bodo postale vse te ravni *predmet naše nenehne pozornosti* in refleksije in da nam bo pomagala spregledati, zdaj v drugem pomenu te besede, vsaj del tistega, česar doslej preprosto nismo opazili in opazile in ni veljalo za legitimni sestavni del naše splošne izobrazbe.

Da ne bi ostali le pri splošnih deklaracijah, in ker je "vrabčevka v roki več kot golobica na strehi", naj temu splošnemu sklepu dodam nekaj konkretnih apelov in predlogov:

- *Ministrstvu za znanost in tehnologijo*, torej resorju, ki je tradicionalno in kot je videti nepopravljivo moški resor, predlagam, da na pogodbah in formularjih, ki jih moramo kar naprej izpolnjevati, nemudoma uvede poleg moške tudi žensko slovnično obliko.

- *Ministrstvu za šolstvo in šport* ter obema *Univerzama* predlagam, da storijo prav tako in pri podeljevanju visokošolskih nazivov dosledno uporabljajo obe obliki ter da v komisijo za učbenike čimprej imenujejo ustrezno predstavnico ali predstavnika, ki bo skrbel ali skrbela za "podobo ženske" v učbenikih in literaturi.

- In nenazadnje, kot urednica nove feministične revije pozivam urednice in urednike, založniške hiše, publiciste in publicistke, da v navodilih za pisanje besedil vnaprej opozorijo na rabo oblik za "prvi" in "drugi" spol in da si hkrati zagotovijo možnost grobega poseganja v besedilo, če opozorila niso upoštevana.

Zoran Kanduč, pisni prispevek

V prizadevanju za odpravo seksistične rabe jezika je po mojem mnenju najpomembnejši - in tudi najbolj pohvale vreden - poudarek, da je normativni sklop, ki ureja pravice in dolžnosti človeka, najvišji pravni "vir", se pravi nekaj, kar postavlja zavezujoče smernice in vodila vsakokratni državni oblasti oz. "suverenemu" volilnemu telesu. To velja seveda tudi za demokratično izbrano oblast, dasiravno se le-ta praviloma vede, kot da lahko - menda zavoljo svoje "demokratične" podstati - naredi ali (kar je morda še pomembnejše) opusti karkoli.

Takšna praksa je seveda v diametralnem nasprotju z zamisljo o vladavini prava (*rule of law*), katere podmena je ravno normativna omejenost različnih političnih opcij, in sicer tako v pozitivnem kot v negativnem oziru. Ključna sodobna omejitev pravno-politične oblasti, se pravi nekakšen za vsakogar neprekoračljiv Rubikon, bi moralo biti ravno t.i. pravo človekovih pravic in dolžnosti, ki naj bi vsakomur omogočilo osnovne predpostavke za avtonomno življenje.

Ideal človekovih pravic

Ideal človekovih pravic je v sodobni družbi pravzaprav - vsaj na simbolni (nominalni) ravni - *untouchable*. Nihče oz. noben pomemben političen dejavnik si ga ne drzne postaviti pod vprašaj. Človekove pravice so v tem oziru malone "sveta" vrednota. Na drugi (dejanski) ravni pa jih nihče ne jemlje resno, še najmanj državni aparati. To dejstvo je seveda nadvse zoprno (ne nazadnje tudi zato, ker kaže na pravno-politično nelegitimnost pozitivne državne oblasti). Strategije soočanja z njim so različne. Nemara najbolj razširjena je drastična omejitev (beri: restriktivno razumevanje) človekovih pravic. Ideološki aparati države opredelijo človekove pravice na način, ki ne ogroža *status quo*, namreč dani način organizacije produkcijskega procesa in dano delitev bogastva in dohodka. Takšno - za vladajoči razred - "realistično" pojmovanje priznava zgolj tiste človekove pravice (in tisti obseg človekovega "dostojanstva" in "svobode"), ki so politično, ekonomsko in družbeno nenevarne in katerih kršitve se lahko vselej prikažejo kot zgolj sporadični (kontingentni) pripetljaji, ne pa kot nekaj, kar npr. korenini v normalnih oz. normaliziranih družbenih praksah in ustanovah.

Vidimo torej, da zamisel o človekovih pravicah ni enoznačna. V nekoliko poenostavljeni optiki ima vsaj dve temeljni različici, vladajočo (ideološko) in kritično (radikalno). Zdi se mi, da bi morali pri obravnavanju seksizma paziti predvsem na to, da prizadevanja ne zdrknejo v varne vode vladajoče ideologije. To brežkone ne bi smelo predstavljati omembe vrednega problema, saj gre pri pričujoči akciji očitno predvsem za poskus vplivanja na javno mnenje oz. osveščanja različnih družbenih dejavnikov. Na takšni ravni pa si je očitno mogoče, gledano iz teoretske perspektive pa celo neogibno zastaviti radikalne (morda celo utopične) cilje in uporabiti neprizanesljive retorične obrazce.

Seksistični govor ni temeljna ovira dejanski enakopravnosti

In kateri so pomisleki ob predstavitvi temeljnih izhodišč prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika? Uvodoma želim poudariti, da v seksističnem govoru (posplošeni uporabi moškega spola za označevanje ljudi obeh spolov) ne vidim temeljne ovire, ki bi onemogočala dejansko enakopravnost žensk in moških. Enakopravnost je namreč zaradi ireduktibilne biološke razlike nedosegljiva, čeprav je seveda sporno, kaj vse implicira biološka posebnost moškega oziroma ženske. Jezik je seveda pomembna, dasi nikakor ne edina, sestavina kulturnih in subkulturnih vzorcev, vendar pa ob tem ne smemo pozabiti, da je kultura, še zlasti pa t.i. podkultura, predvsem sklop naučenih načinov reševanja kolektivno izkušenih problemov, ki izhajajo iz materialnih okoliščin vsakdanjega življenja. Kultura potemtakem ni neodvisna

spremenljivka, ampak je družbenozgodovinsko, razredno in ideološko naddoločen pojav. Odpravljanje seksizma, se pravi zatiranja in izkoriščanja žensk, bi moralo biti zatorej usmerjeno tudi ali morda celo predvsem v ekonomske in druge družbene odnose, ne pa zgolj v tiste oblike, ki so - resda "relativno samostojen" - nasledek prevladujočih življenjskih oblik ali morda magičen (simbolno-imaginaren) poskus "reševanja" eksistencialnih stisk, ki jih ustvarjajo protislovja v družbeno-ekonomski strukturi.

Enakopravnosti ne bi smeli omejiti le na sfero nesvobode, t.j. na svet heteronomnega (odtujenega) dela. Seči bi morala tudi v sfero - v sodobni družbi na žalost skorajda zanemarljive - svobode, namreč tistega dela življenja, v katerem je oseba lahko gospodar(ica) svojega časa, svojega telesa in svojih dejavnosti. Da bi se izognili - zaenkrat seveda še neobstoječemu - družbenemu stanju, v katerem bi bili moški in ženski enakopravni v suženjstvu, t.j. pri lastnem prostituiranju v tovarniških, pisarniških in drugih totalitarnih delovnih taboriščih, bi bilo neogibno organizirati družbeno življenje (reprodukcijo) na način, ki bi vsakomur - ne glede na spol - zagotovil pogoje, ki so *sine qua non* za samostojno, samodoločujoče življenje, npr.: (a) zadostno količino časa, osvobojenega ekonomske (nesvobodne) dejavnosti (v ta namen bi bilo treba omejiti delovni čas na minimum, recimo na 3-4 ure dnevno); (b) stanovanje (s tem bi učinkovito preprečili raznovrstne oblike nasilja v družinskem okolju); (c) dohodek, ki omogoča zadovoljitev osnovnih potreb; (d) zdravstveno pomoč ipd. S tem bi dosegli tudi to, da bi se lahko predstavnice "šibkejšega" spola same - samostojno - uprle seksistični kulturi (stereotipom in predsodkom) oz. govorici (npr. v zvezi s familiarno-pokroviteljskim poimenovanjem, naslavljanjem in opisovanjem) in seksističnim medosebnim odnosom.

V prejetem gradivu za današnji posvet naletimo na napotek, naj oba spola obravnavamo z enakim spoštovanjem. Tako naj bi bil neustrezen naslednji opis: "Janez M. je izvrsten menedžer, njegova žena pa je tista privlačna blondinka v računovodstvu." Tak opis naj bi diskriminiral žensko. S tem se sam ne bi strinjal. Po moji presoji ima namreč oznaka "menedžer" (ne glede na spol) izrazito negativen prizvok, saj implicira povezavo s svetom heteronomnega dela (pa tudi z izkoriščanjem in zatiranjem delovne sile). Takšna presoja je v optiki vladajoče kulture kajpak odklonska, vendar pa je ena izmed nalog kritične družboslovne misli ravno dekonstrukcija prevladujočega vrednostno-pomenskega univerzuuma. Po drugi strani pa ima opis privlačne zunanosti (ne glede na spol) praviloma izrazito seksualno konotacijo, spolnost pa je nekaj, kar sodi v svet svobode, uživanja in igre, tako da ne bi smel imeti negativnega prizvoka.

Vprašljivo se mi zdi, zakaj naj bi oba spola obravnavali kot samostojna in samoiniciativna, če npr. v dejanskosti nista. Bolje bi bilo zagotoviti materialne možnosti, ki bi tako moškemu kot ženski *de facto* dopuščale samostojno delovanje, oz. odpraviti vse tisto, kar npr. ženske (recimo v vlogi hčere ali soproge) sili, da so privesek staršev ali soproga.

Seksistični medosebni odnosi

Je to res diskriminacija?

lahko - zgolj na simbolni ravni (s pravilno izbranimi besedami) - enako priznavali rezultate (delovne prispevke) moških in žensk. Menim, da bi bilo takšno ravnanje licemerno in zavajajoče, glede na to, da so t.i. značilno ženski poklici praviloma mnogo slabše ovrednoteni kot t.i. značilno moški poklici. Zato bi kazalo na tem področju prizadevanja za neseksistično rabo jezika dopolniti z ustrezno distributivno in redistributivno politiko, ki bi odpravila ali vsaj močno omilila obstoječe neupravičene neenakosti v dohodku (in bogastvu). Poleg tega je treba upoštevati, da v okviru obstoječega produkcijskega načina, utemeljenega na gonji za profitom, ustvarjanje delovne sile v družinskem aparatu praviloma sploh ni plačano. Kljub temu pa je tovrstno delo žensk, namreč rojevanje, nega, vzreja in vzgoja otrok (ob vsem drugem gospodinjanskem delu), *conditio sine qua non* za reprodukcijo družbenih razmer, v katerih se da ustvarjati presežno vrednost.

In kako je s seksistično rabo jezika v pravnih (normativnih) določbah? Zdi se, da bi bilo mogoče najprej in najlažje odpraviti, ali vsaj močno omejiti seksistično uporabo jezika v pravnih, zakonskih in drugih normativnih aktih. Razlog za takšno, pravzaprav optimistično pričakovanje, se nahaja v dejstvu, da je produkcija normativnih aktov vpeta v hierarhično in centralizirano strukturo, zaradi česar je možnost vplivanja "od zgoraj", včasih pa tudi "s strani", večja kot pri drugih oblikah javnega izražanja. Bati se je le tega, da bi bili - upoštevaje profesionalno deformiranost "idealnotipičnega" (beri: rigidno-formalističnega pozitivističnega) pravnika - poskusi neseksističnega izražanja normativnih vsebin preveč togi, shematični in neustvarjalni.

Normotvorni dejavniki lahko - pragmatično gledano - z neseksističnim ubesedovanjem raznovrstnih norm samo pridobijo. Nobenega tehtnega političnega razloga ne vidim, zaradi katerega bi utegnilo na tem področju prihajati do ovir ali zapletov. Ne nazadnje tvorijo osebe ženskega spola precejšen del volilnega telesa in kaj je bolj lagodno kot prikazati razumevanje do njih na simbolno-imaginarni ravni.

Pomisleki, da bi neseksistična raba jezika utegnila izzvati težave pri interpretaciji zakonskih in drugih besedil, po mojem mnenju niso utemeljeni. S tem namreč normativne določbe ne bi postale niti bolj niti manj (ne)razumljive ali (ne)dvomne. Upoštevati je pač treba, da je zamisel o *lex certa* zdaj bolj zdaj manj uporabna iluzija, še zlasti primerna za pravnike, ki menijo, da je njihova poklicna funkcija zgolj "strokovna", vrednotno nevtralna oz. omejena na formalnologično aplikacijo splošnih in abstraktnih pravil, katerih Avtor je mitični zakonodajalec.

Najprimernejše možnosti za enakopravno obravnavanje žensk in moških v pravnem diskurzu so nakazane že v *Temeljnih izhodiščih*. Zelo učinkovita oblika se mi zdi t.i. pravna definicija, ki opredeli pomen besed in besednih zvez, rabljenih v določenem besedilu. S tem je vsak nesporazum *a priori* odpravljen. Kar zadeva nadaljnjo rabo jezikovnih oblik v tekstu, je možnosti kajpada več. Privlačni sta mi zlasti: (a)

izmenična raba moških in ženskih oblik (ko npr. opredelimo pojem "uslužbenec", ki obsega sodelavce in sodelavke ministrstva, uporabljamo izmenično izraza "sodelavec ministrstva" in "sodelavka ministrstva", dasiravno bi bilo nemara še bolj ekonomično s pravno definicijo uvodoma pojasniti, da sta izraza "uslužbenec" in "uslužbenka" - z vidika normativnega sporočila - sinonima, opredeliti njuno vsebino in obeg, nato pa izmenično uporabljati oba izraza); (b) protežiranje ženskih oblik (npr. na začetku besedila opozoriti, da se izraz "uslužbenka" nanaša na vse sodelavke in sodelavce ministrstva, nato pa uporabljati zgolj žensko obliko). Omenjeno zavestno dajanje prednosti ženskim oblikam bi lahko upravičili kot dejanje "redistributivne jezikovne pravičnosti", ki naj kompenzira dosedanje nesporno protežiranje moških oblik.

Seveda pa bi bilo treba zagotoviti, da se enakopravnost v pravnem diskurzu ne bi omejila zgolj na raven označevalca, ampak bi segla tudi na raven označenca. Na ta način bi se izognili ciničnim paradoksom, ko bi npr. določeno določbo (namreč t.i. pravni stavek) ubesedili korektno (neseksistično) na ravni označevalca, medtem ko bi bil njen pomen (beri: vsebina pravne norme) popolnoma seksističen. Take primere resda *in abstracto* onemogoča oz. bi morala onemogočati ustavna norma, ki prepoveduje vsakršno neupravičeno diskriminacijo, vendar jo politična praksa prepogosto razume kot povsem nezavezujoče vodilo ali pa jo sploh prezre. V tej zvezi bi bilo morda koristno postaviti normo, ki bi avtoritativno določala, da je treba vse normativne akte - ne glede na jezikovno obliko - razumeti (interpretirati) neseksistično (v najmilejši različici) oz. protiseksistično (v radikalnejši različici).

Kaj reči kot sklep? Poglavitni problem v zvezi z zagotavljanjem enakopravnega obravnavanja oseb obeh spolov v pravnem polju se najbrž ne bo pojavil na ravni formulacije normativnih vsebin, ampak na ravni njihovega udejanjanja in sankcioniranja v pravni praksi. Tako se namreč v najbolj izostreni obliki pokažejo dejanska razmerja - politične, ekonomske, ideološke in kulturne - moči. Ta pa je v sodobni družbi v rokah družbenih skupin, ki implicitno ali eksplicitno nasprotujejo ne le enakopravnemu položaju moških in žensk, ampak tudi racionalni organizaciji produkcije (npr. takšni, ki bi kar najbolj varčno gospodarila s človeškimi viri, t.j. časom, energijo in zdravjem, in naravnimi bogastvi), pravičnejši (poraz)delitvi dohodka, bogastva in drugih dragocenih dobrin in idealu samostojnega subjekta (ne glede na spol), ki bi lahko avtonomno odločal o svojem telesu, izrabi svojega časa, svojih dejavnosti ipd.

Prvi vtis, ki sem ga dobil ob branju obeh dokumentov, se pravi "našega", ki sta ga pripravila Igor Ž. Žagar in Mirjam Milharčič-Hladnik, in evropskega (*Priporočilo odbora ministrov članicam Sveta evrope za odpravo seksistične rabe jezika*) je bil, da je naš dokument trezen in inteligen, medtem ko se evropski nagiba k ekstremizmu in

predlaga nekatere rešitve, ki jih po mojem ni mogoče označiti drugače kot za absurdne - denimo tista na strani 6, ki pravi, da je treba moško obliko, kadar se uporablja kot generičen "nevtralni" izraz (npr. beseda človek), nadomestiti z nevtralno besedo ali frazo brez spolne konotacije, npr. "oseba", "človeško bitje". (op. ure. Avtor se sklicuje na prvo različico slovenskega prevoda Priporočila Odbora ministrov članicam Sveta Evrope za odpravo seksistične rabe jezika, pri kateri je prišlo do nekaterih nerodnosti: izvirnik namreč nikakor ne predlaga, naj se beseda "človek" nadomesti z nevtralno besedo ali frazo brez spolne konotacije, npr. "oseba", "človeško bitje". V tej publikaciji je objavljena popravljena različica prevoda Priporočila Odbora ministrov/ministric članicam Sveta Evrope za odpravo seksistične rabe jezika) Ne vem, ali so avtorji ali avtorice tega dokumenta pomislili, da so s tem dekretom sklenili odpraviti besedo človek, jo črtati iz slovarja. Potemtakem bi lahko še naprej uporabljali pridevnik človeško, samostalni, iz katerega je ta pridevnik izpeljan, pa bi bil prepovedan. Meni prepovedovanje besed diši po fanatizmu. Sem pa čisto zadovoljen, če se vpelje še besedo človekinja - pravzaprav je bila že vpeljana, in sicer s spotakljivo referenco na biblijski mit o genezi. Spet drugi bi godrnjali, da je beseda oseba vsaj v slovenščini ženskega spola in da jo je zato treba, kadar se rabi kot generičen izraz, zamenjati s spolno nezaznamovano obliko, sicer bodo diskriminirani moški.

Diskusijo o tem, kar je predmet tega razgovora, vsekakor potrebujemo, in dobro bi tudi bilo, če bi rodila praktične rezultate. Zame ta problem ni izumetničen, ne gledam nanj kot na preokupacijo žensk, ki se trapijo z nepomembnimi stvarmi, namesto da bi se, kot se pogosto glasijo demagoški očitki, soočile s težavami delavk v tovarnah.

Problem, ki se imenuje "odpravljanje seksistične rabe jezika", ima po mojem zlasti dve racionalni točki. Eno je spolno diferencirana nomenklatura poklicev, ki zadeva predvsem razpise za delovna mesta, drugo pa so vsa tista besedila, od ustave do zakonov, predpisov, obvestil itn., ki jih emitira država in z njimi naslavlja vse državljane ter državljanke. Glede prvega bi bilo najbolj preprosto, da se sprejme zakon, ki naloži razpisovalcem delovnih mest, da poklic razpišejo v obeh oblikah. Glede drugega pa država, ki se v svojih emisijah naslavlja na oba spola, počne nekaj najbolj normalnega: opravlja funkcijo razsvetljenca, ki uveljavi prakso za posnemanje.

Od teh dveh točk je druga najbrž precej širše sprejemljiva od prve, saj smo vendar zrasli v tradiciji, v kateri se je govorilo: državljani in državljanke, tovariši in tovarišice. Ob prvi točki pa se dejansko porajajo pomisleki ali dvomi, ki bi jih bilo vredno natančneje obravnavati. Z zahtevo po spolno diferencirani poklicni nomenklaturi smo seveda pri najstarejši in najbolj klasični feministični zahtevi, ki pravi, da morajo biti vsi poklici enako dostopni obema spoloma (oziroma, kar ni čisto isto, da ne sme biti nobenega poklica, ki bi bil ženskam nedostopen). Če se ta zahteva z novo prakso razpisovanja delovnih mest vsaj delno uresniči, se torej delno uresniči šele najstarejša zahteva feminizma, in sicer tista, ki jo je poznejši razvoj feminizma včasih tudi postavljal pod vprašaj.

Ko bomo v časopisu prebrali razpis za delovno mesto električarja ali električarke, bo to - če je res, da električark ni - gotovo povzročilo nekaj smeha in zbivanja vicev. Vendar pa je stvar v tem, da država tako zagotovi ali vsaj olajša možnost za uveljavljanje abstraktne pravice

enakopravnosti obeh spolov pri kandidiranju za opravljanje poklica oziroma dela. Ta abstraktna pravica, ta fikcija je solidno izhodišče za spremembe in z njimi povezano mehčanje dogmatičnih pojmov in predsodkov o naravni delitvi poklicev med spoloma. To seveda ne pomeni, da bomo po tej poti prišli do enake spolne zastopanosti poklicev ali celo do enake spolne zastopanosti vseh poklicev - in za kaj takega se niti ne zavzemam.

S povedanim ne želim sugerirati, da se mora razumna razprava o odpravljanju seksistične rabe jezika omejiti na ti dve točki. Zdi pa se mi dobro, če se postavijo meje, da ne bi mistificirali vsevprek in se prepustili evrobirokratskemu deliriju. Naj za zgled, kaj s tem mislim, navedem še eno zahtevo iz evropskega dokumenta, ki pravi, da morajo biti ženske in moški in njihove dejavnosti enako razvidne iz jezika (str. 5). Zamislimo si možno aplikacijo te zahteve. Če rečem "Včeraj smo šli v kino", in s tem mislim na dejanje, ki smo ga skupaj opravili trije moški in tri ženske, bi moral po novih evropskih standardih reči, na primer: "smo šli in smo šle v kino" (ali pa to zapisati šli/šle, "šli/šle") ali kaj podobnega. Za moje pojme so take rabe znamenje manirističnega okusa. Če mi moški reče "Smo šli v kino", te izjave pač nikakor ne razumem tako, da so šli v kino samo moški, pač pa domnevam, da so bili v družbi tako moški kakor ženske. Če pa gre za izjavljalko, ki reče "Včeraj smo šle v kino", to v skladu z veljavno rabo razumem tako, da so bile samo ženske. Nimam pa nič proti temu, če začne ta izjava pomeniti tudi mešano družbo.

Poleg tega morda ni odveč pripomniti, da odprava seksistične rabe jezika v tem smislu, kot jo regulirajo predlagane korekcije, ne more preprečiti seksistične rabe. Najsočnejši seksizem je navsezadnje v aluziji, v poudarku, v ironiji itn. Če z ustrezno pomenljivim tonom rečem npr. "etnologi in etnologinje", sem bolj seksističen, kot če bi rekel samo "etnologi".

In nazadnje: kolikor je odpravljanje seksistične rabe jezika delo z jezikom ali delo v jeziku, naj mi bo dovoljena še jezikovna pripomba, ki sicer za to diskusijo ni ravno nujna. Osebo me precej moti, da se temu pojavu reče seksizem. Beseda seksizem s svojim obrazilom sugerira, da gre za nauk, miselno smer, miselno držo, vedenjsko držo itn. V tem smislu bi seksizem pomenil držo ali nauk, ki poskuša vse pojasnjevati s spolom, s spolnostjo, s spolno razliko; ki mu je spol ali spolnost ključna interpretacijska shema, zadnja beseda, ki pojasni vse pojave. Pomenil bi tudi vedenje ali držo, ki striktno in najbrž tudi radikalno poudarja razlike med spoloma, jih povečuje in po možnosti tudi izigrava druge proti drugim (npr. v smislu podrejanja, izkoriščanja itn.). Seksizem bi pomenil tudi obsedenost s spoloma. Če bi definirali pojem seksizma tako, bi morali ugotoviti, da deloma velja tudi za početje, ki se imenuje boj proti seksizmu, antiseksizem ali vsaj neseksizem: in še zlasti za tiste študije, na katere se antiseksistična politična in praktična prizadevanja privilegirano naslanjajo, torej študiji spolov in feministična teorija. Naša sodobnost, če uporabim ta obupno evrocentričen izraz, je obsedena s spoloma in z razliko med njima,

torej je seksistična, seksizem je v konjunkturi, antiseksizem in neseksizem sta integralni del te konjunktive. Študije spolov so prav tako njen integralni del. Spol je postal nadvse uspešna interpretacijska paradigma, ki je zasenčila druge možne paradigme, druga "načela družbene diferenciacije", hkrati pa je z ekskluzivno preokupacijo dokazovanja razlik zasenčila istovetnosti.

Skupine in njihova okolja, ki prakticirajo neseksizem in antiseksizem, bi lahko postale zelo hvaležen predmet urbane antropologije. V Veliki Britaniji, kjer so te prakse še posebej razvite, je ena standardnih statutarnih nalog skupin antiseksističnih moških ta, da *podpirajo* ženske feministične skupine. Antiseksisti iz teh skupin so pogosto sedanjí, prihodnji ali pretekli partnerji feministk. Če pogledamo na ta pojav z zornega kota ženitnih praks in trgov, nedvomno vidimo zanimive stvari. Feministične skupine so privilegiran ženitni trg antiseksističnih skupin, in *vice versa* (ženitni trg v širokem pomenu, ki vključuje svobodne zveze). Priključitev na omrežje antiseksističnih in feminističnih diskurzov prinese, bourdieuevsko rečeno, simbolni kapital, ki je lahko odločilen na ženitnem trgu. Antropologu pade v oči tudi to, da so ženitne menjave potencialno omejene, omejene v Levi-Straussovem pomenu, saj transakcije potekajo v okviru dveh skupin, ki si stojita druga nasproti drugi. Če hočeš dobiti partnerja ali partnerko, se najprej včlani v skupino! Te skupine so lokalne, praviloma organizirane znotraj mestnih četrti; torej gre za miniaturne razdalje. Nove kulturne prakse, ki jih te skupine razvijajo, so striktno teritorializirane.

Če izhajamo iz podmene, da so te lokalne urbane ženitne prakse ključni *locus* proizvodnje neseksistične kulture, se nam še močneje vsiljuje pomisel, da je antiseksističen diskurz posebna oblika galantnosti oziroma dvorjenja. Problem je v tem, da je galantnost v feminizmu zvečine anatemizirana, saj velja za posebno neprijetno pojavno obliko moškega seksizma. Če rečemo, da je antiseksistična govorica moških specifična forma dvorjenja feministkam, je treba še dodati, da mora biti to dvorjenje prikrito. Ne sme biti zavestno, podvreči se mora sofisticirani samodisciplini: stoterim previdnostim, striktnemu nadzorovanju lastnih izjav itn. To najbrž še zlasti velja za zapisano antiseksistično govorico. Antiseksistični teksti moških so najbrž najvišji dosežek te *self-control*, zato jih je poučno brati. Ko jih beremo, nam postane popolnoma očitno, da antiseksističen diskurz poskuša *ustreči* feminističnemu diskurzu: da se torej nasproti njemu že vnaprej postavi v podrejeno vlogo. Ti teksti so mojstrovine previdnostne retorike; če je v njih kdaj tudi kakšen očitek ali kritična pripomba, je ta zelo skrbno zavita v celofan. Vzrok tega prostovoljnega podrejanja antiseksistov feministkam se najbrž skriva v uspeli kulpabilizaciji spolne avantgarde moškega spola. Ta se torej spet uri v samozatiranju, spet trpi, upajmo pa, da se v položaju prostovoljnega "hlapca" tudi uči novih umetnij.

Igor Žagar

Sem soavtor tega pamfleta, vsaj tako je bilo prijazno rečeno. Še enkrat

bi poudaril, kakšen je bil namen tega teksta: detektirati problem, v kolikor to problem sploh je; predlagati možne rešitve in obenem opozoriti na morebitne probleme pri uveljavljanju takšnih ali drugačnih rešitev. In vse to tekst tudi vsebuje. Žal mi je, da ni razmnožen v večjem številu izvodov, da bi bil vsem na razpolago.

Zdi se mi, da je pri branju tega besedila očitno prišlo do nekega temeljnega nesporazuma. Avtorja besedila, Mirjam in jaz, nikakor ne predlagava spremembe slovenske slovnične norme. V tekstu je zelo jasno razvidno, o katerih vrstah besedil govoriva - o pravno administrativnih aktih in besedilih oziroma dokumentih, ki se obračajo bolj ali manj na celotno populacijo. Torej na moške in ženske. Nihče ne predlaga, da se na primer v poročilu o delovanju pravosodne ministrice uporablja še moška oblika, ali pa, da naj se odslej vsa poezija, novele in romani pišejo v moški in ženski obliki. Nikakor ne. To, da je moška oblika nevtralna in skupna, je po mojem mnenju slavističen apriorizem, ki jemlje jezik kot nekaj popolnoma samonasebnega. Na žalost je jezik tudi družbena institucija in povsem mogoče je, kot smo danes že slišali, da se ženske v moški obliki ne prepoznajo.

Argument, da lahko na tak način, torej v moški spolni obliki, govorimo tudi o stvareh, se mi zdi malce prekratek. O stvareh le govorimo, ni nam jih potrebno nagovarjati in se z njimi pogovarjati. Z moškimi, ženskami in ljudmi nasploh pa se moramo pogovarjati in jih tudi nagovarjati. In če so poleg moških tudi ženske, ne vem, zakaj jih ne bi mogli nagovarjati kot ženske, pa naj gre za medosebno komunikacijo, za razpise delovnih mest ali pa za zakonodajo in obrazce, ki jih lahko dobimo na takšnih in drugačnih uradih. Eva je navedla nekaj konkretnih predlogov, kako bi se stvari dale izboljšati in tudi z Mirjam dajeva nekaj predlogov, ki se mi zdijo povsem realizabilni, da uporabim ta lep slovenski izraz.

Eden od namenov tega besedila in tudi te javne razprave je bil zbrati strokovnjake iz različnih področij, ne samo slaviste, ampak tudi sociologe, pravnike, filozofe, psihologe, in najti neko skupno sprejemljivo rešitev, ko gre za raven pravno-administrativnih aktov. Kako bodo pesniki in pisatelji pisali naprej, je njihova stvar. V to se nihče ni želel in se nikomur tudi ni zdelo smiselno in pametno vtikati. Kako bodo pisali novinarji, je tudi stvar njihove ozaveščenosti. V temeljnih izhodiščih sva podala nekaj konkretnih predlogov in ker vi besedila niste dobili, bi bilo morda smiselno, da jih preberemo.

Mirjam Milharčič Hladnik

Tekst, o katerem govorimo in ki ga vi, poslušalke in poslušalci, danes nimate, je kratek in vsebuje v prvem delu samo opozorilo, da so bila priporočila sprejeta na ravni Sveta Evrope. Temu ste vi, gospod Stabej, rekli panevropska izmišljotina oziroma nekaj takega. Tekst v prvem delu samo opozori, da je za državo prizadevanje za odpravo

*Prizadevanja za odpravo
seksistične rabe jezika
v nekaterih državah*

seksistične rabe jezika obveznost in dolžnost. V prvem delu tudi omenjava, da ta priporočila niso natančna. Gre samo za to, da naj bi članice Sveta Evrope odpravile nadvlado moške oblike nad žensko oziroma uvedle paralelne oblike, ko gre za oba spola.

Za informacijo vam lahko povem, da v Svetu Evrope obstaja Odbor za enakost žensk in moških, ki je leta 1992 pregledal, kako države članice Sveta Evrope upoštevajo priporočila za odpravo seksistične rabe jezika. V tekstu je navedenih nekaj primerov. V Belgiji je pri razpisih delovnih mest oziroma postopkih za napredovanje, pri oglaševanju strokovnih izpopolnjevanj ali vajeništva, prepovedana vsaka jezikovna oblika, ki bi bila lahko razumljena kot dajanje prednosti enemu spolu pred drugim. Enako pravilo je uveljavljeno v Italiji in na Irskem, kjer je leta 1991 delovna skupina za odpravo seksizma iz učbenikov in učnih materialov izdelala poročilo in priporočila za najširši krog vpletenih v proces izobraževanja, od založnikov in prevajalcev do učiteljic in šolske inšpekcijske službe. V Nemčiji je Delovna skupina za jezik v zakonodaji izdelala obsežno študijo z navodili za neseksistično jezikovno rabo, ki je bila leta 1987 sprejeta kot parlamentarni dokument in ga upoštevajo pri sestavljanju nove zakonodaje. V Španiji imajo priročnik za neseksistično izobraževanje, prav tako na Portugalskem. Prej ste omenili angleško govorno področje. V njem je kar nekaj slovarjev (filozofskih, psiholoških,...) neseksistične rabe jezika. V drugem delu tega besedila so izpostavljene dileme in težave. Kot sem že rekla: lahko je Angležem, mi imamo malo bolj zapleten jezik. Potem sledi nekaj primerov, kaj je in česa ni mogoče narediti.

*Nekje moramo začeti:
predlogi*

Daleč od tega, da bi bil seznam obeh rab izčrpen ali da bi se pretvarjal, da je zelo poglobljen in strokoven. Gre za izhodišča, za začetek. Na koncu sledijo predlogi in pri njih sva bila prav tako zelo skromna. Predlagala sva, da bi z načeli enakopravnosti med spoloma in priporočili o odpravi seksistične rabe jezika uskladili strokovna, pravna, upravno administrativna, vzgojno izobraževalna in politična besedila, pa tudi jezikovno prakso v vzgoji in izobraževanju ter v medijih. Zato se prvi predlog veže na ustanovitev ekspertne skupine. Ne morem si predstavljati, da bi karkoli izdali kot priporočilo, ne da bi prej ljudje iz različnih področij o tem razmišljali in stvar domislili. Strokovna navodila in priporočila za odpravljanje seksistične rabe jezika na različnih področjih javnega življenja, pri zakonodajnih in upravno administrativnih zadevah, strokovno prevajalskem in lektorskem delu v vseh oblikah vzgojno izobraževalnih aktivnostih ter v medijih lahko temeljijo le na delu ekspertne skupine.

Drugi predlog, ki se nam zdi lažje izvedljiv oziroma uresničljiv, je, da bi na obrazcih, vprašalnikih in potrdilih, ki jih vsakodnevno izpolnjuje veliko ljudi na najrazličnejših uradnih mestih, uvedli obojespolno obliko. Na žigih in drugih uradnih pripomočkih, na vladnih dopisih, vabilih, sporočilih, komunikejih, izjavah bi lahko odpravili uveljavljeno seksistično jezikovno prakso tako, da bi uporabli obe obliki. Na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, kjer sem zaposlena, na vseh žigih piše na primer: *Študent je opravil seminar iz sociologije*. Vsi so študenti, pa

čeprav jih je na naši fakulteti le kakšnih deset procentov.

Tretji predlog pravi, da naj bi tako Urad za žensko politiko kot tudi druge institucije organizirali predavanja, posvete, okrogle, mize. Pomembno se nama je zdelo, da bi se o tem pogovarjali, vedno znova definirali problem oziroma ga mislili.

Četrti predlog se nanaša na izdelavo materialov, ki naj bi služili takim pogovorom. Brošura z zapisom današnje razprave bi bila prva knjižica, prvi korak.

Peti predlog se veže na vzgojo in izobraževanje kot tisto ključno področje, kjer je veliko problemov v zvezi s samo rabo jezika in z obnašanjem. Zdi se mi, da bi se dalo tudi tu marsikaj narediti, morda celo preden ekspertna skupina poda neko mnenje.

Marko Stabej

Opravičujem se, ker sem prej malo zaostрил razpravo. To sem storil zato, ker se mi zdi o nekaterih vidikih tega vprašanja pravzaprav nesmiselno razpravljati, o drugih pa krvavo pomembno. Ampak, če se mi očita, da je nezaznamovana slovnična oblika slavistični apriorizem, potem je tudi trditev, vsaj v tej obliki, kot je tu predstavljena, ob moji nevednosti na polju raziskovanj ženskih teorij, da to pomeni seksistično rabo jezika, ravno tako apriorizem. Mogoče bi bilo dobro ugotoviti, ali je pri razpisih, kjer dejansko prihaja do seksističnih tendenc, raba nevtralne generične moške oblike res problem, in če je res, kar je napisano v izhodiščih, da se ženska tam počuti odrinjeno. Ali je res, če gre za razpis za viličarja, da se ženska ne bo odločila za ta poklic samo zato, ker je napisan v moški generični obliki, ali pa je tudi to apriorni občutek tistega, ki se mu mogoče z upravičenostjo zdi, da to ni prav? Temu reči seksizem, se mi zdi preveč spektakularno. Vem tudi, da se feministična sociolingvistična teorija veliko ukvarja s tem. Razlika med govoricami, tam je leglo seksizma, medtem ko je drugje velika možnost manipulacije in reševanja problemov le na površini.

Mirjam Milharčič Hladnik

Ali lahko malo bolj natančno opišete, kar ste rekli. Kje vi vidite seksizem?

Marko Stabej

Ne poznam sicer domačih raziskav, vendar neka angleška raziskava na primer ugotavlja, da so deklice na nižji stopnji šolanja boljše, na višjih stopnjah pa so boljši dečki. Ugotovitve, ki temeljijo na sociolingvističnih in socioloških raziskavah, pravijo, da je tako zato, ker se na nižjih stopnjah ne pričakuje toliko sodelovanja učencev.

*Nezaznamovana
slovnična oblika ne
pomeni seksistične
rabe jezika*

*Opozorilo raziskav na
seksizem v šolah*

Skratka, na nižjih stopnjah gre za podajanje *ex katedra*, za učenje za nazaj, se pravi reproduciranje. In ker so deklice priučene, da morajo biti tiho in da si morajo vse lepo zapomniti, so veliko uspešnejše. To je seksizem. Kasneje, ko pa je potrebno več interakcije, so uspešnejši moški. Zakaj? Zaradi komunikacijskega pojava: ko učitelj izsiljuje odgovor z očmi, večinoma pogleda dečke. Na osnovi posnetkov so tako ugotovili, da se profesorji na dečke obračajo osemdeset do devetdeset procentov, na deklice pa ostalo. In ko so učiteljem to povedali in jim tudi predlagali, naj se potrudijo pozornost bolj enakomerno razporediti, je to uspelo le enemu. Ko so ga vprašali, kaj misli, je dejal, da se mu je zdelo, da je v devetdesetih odstotkih gledal samo punce. Tukaj so resnični problemi.

Milena Blažič

Na današnji razpravi sem že opozorila na berilo za tretji razred, ki je namenjeno deloma fantom in deloma punčkam, in ki je izšlo leta 1992, torej stopetdeset let po znamenitem Slomškovem Berilu "Za Blaže in Nežice". Mogoče bi razširila problem. Tukaj ne gre samo za problem seksizma v jeziku. Mislim, da je problem globlji, širši. Da gre dejansko za ideološki problem. Tudi triletna porodniška je logična posledica takega berila ali učbenika.

Mirjam Milharčič Hladnik

Če v razpisu za delovno mesto posebej piše, da se zahteva moški, in takih razpisov je vedno več, je to zares problem. Strinjam se tudi z Mileno Blažič, vendar smo se danes zbrali predvsem zato, da pogledamo, kaj je na ravni jezika tistega, kar generira problem diskriminacije med spoloma, ki ga je potrebno reševati. Če smo danes tu zaradi jezika, bi morda bilo smiselno, da se na to osredotočimo. Ekonomska diskriminacija je gotovo velik problem, ampak to je že neka druga tema.

Gospod Stabej je prej omenjal uspešnost dečkov in deklic. Kolikor so meni znani podatki, so pri nas deklice in dekleta uspešnejše od moških. Če vzamemo tudi diplomirane, torej študentke in študente, ki diplomirajo, prav tako procentualno vodijo študentke. To je zelo lepo in ko pogledamo na trg dela, bi si mislili, da je tudi tam vse v redu. Ampak ni. Daleč od tega. Vemo, kateri poklici so pri nas proletarizirani v smislu najslabše plačanih poklicev: to so vsi feminizirani poklici. Vseeno predlagam, da se osredotočimo na vprašanje jezika, na to, kaj se da tukaj narediti in kateri problemi obstajajo. Če je v tekstu, v izhodiščih ta problem predstavljen preširoko, ali kot pravite vi, gospod Stabej, celo v nekaterih točkah sporno, izkoristimo to priložnost in ga bolj izostrimo.

*Seksizem v jeziku
kot ideološki problem*

*Problemi feminiziranih
poklicev*

*Kdaj uporabljati
obe obliki?*

*Jezik zahteva
racionalnost*

Tončka Godina

Mislim, da bi morali nekatere stvari razmejiti. Govorili ste o formularjih, žigih, dokumentih, češ da bi bilo tam zelo realno in racionalno ukrepati. To so teksti, kjer čustva niso udeležena. To so teksti, kjer želimo enostavno nekaj sporočiti, vendar nas ne zadevajo osebno. Sporočilo je namenjeno vsem, za vse. Tukaj ni posebnega problema. In tega se lahko takoj lotimo.

Ko govorimo o šoli, je to posebna vrsta komunikacije. Najprej je treba najti stik med otrokom in učiteljem. Tu se ustvarja tudi čustven odnos. In tukaj je že prisotna miselna opredelitev, kako gleda učitelj na odnos med moškim in žensko. Le-ta se odraža ne glede na to, ali bo uporabljal kar naprej obe obliki ali ne, ali bo uporabil izraz pisec ali piska. Saj to ni bistveno. Bistveno je sporočilo in nevtralen, resnično enakovreden odnos sporočila.

Najprej moramo razmejiti, če govorimo o jeziku, med področjem, ko gre za sporočilo tako, zaradi sporočila, in področjem, kjer niso udeležena čustva, in ko gre za osebno sporočilo. Teh stvari ne smemo pomešati. Nekatere enostavno so rešljive, druge so pogojene z našo tradicijo, z našim okoljem, z našo kulturo, našo navado. Nemogoče in neracionalno je zahtevati, da se enakopravnost realizira enako kot v dokumentih tudi v vsakdanjem govoru. Nima smisla kar naprej govoriti: Spoštovani poslušalci, spoštovane poslušalke. Pomembno je, da želimo sporočiti vsem.

Eva Bahovec

Ali je bilo tako težko uporabiti obe obliki?

Tončka Godina

Sploh ni bilo težko. Ampak, če to ni poanta tega, kar sporočam, je neracionalno. In jezik zahteva svojo racionalnost. Včasih ni funkcionalno uporabljati toliko besed. Zato je treba biti jezikovno ozaveščen in sicer na tak način, da znamo narediti mejo in te enakovredne, enakopravne rabe uporabljati tako, da ne razlikujemo med spoloma, ampak sledimo vsebini in temu odnosu.

Viktor Majdič

Rekel bi, da tukaj mešamo dve stvari, ki se dokaj razlikujeta med seboj. Mislim, da gre na eni strani za jezik in jezikovno, na drugi strani pa za sociološko, psihološko in podobno problematiko. Če odnosi med moškimi in ženskami niso taki, kot bi si želeli, sem trdno prepričan, da za to ni kriv jezik, ampak smo krivi mi. Zato se ne spravljam nad jezik in ga ne skušajmo spreminjati zgolj zato, da bo ta sprememba

*Evropa od nas ne more
zahtevati spremembe
jezika*

potem kot po nekakšnem čudežu prinesla neke spremembe in naenkrat ustvarila neko idealno družbo, kjer bodo vsi enakopravni. Ne vem, ali ste ženske res tako zapostavljene, a mislim, da ni tako hudo. Lahko tudi v kakšnih primerih, lahko pa je tudi obratno, kot vemo iz prakse.

Stvar, ki me je zelo presenetila in sem se kar zgozil, pa je, da Evropa zahteva od nas spremembo jezika. Za božjo voljo, kaj se pa to pravi? Kako lahko ena Evropa to od nas zahteva? Še nedavno smo bili strašansko občutljivi za veliko manj hude pritiske, ki so prihajali iz druge smeri, in na katere smo včasih upravičeno zelo energično in čustveno reagirali. Sedaj si bomo pa enostavno dovolili, da bo Evropa zahtevala spremembo sistema slovenskega jezika!

Ko obravnavam to problematiko pred študenti oziroma predvsem pred študentkami, ker so v veliki večini, malo za šalo, malo zares rečem, da se moški spol kot stilno nezaznamovana kategorija uporablja očitno zaradi tega, ker je nastala in se izoblikovala v času patriarhata. To je dejstvo, ampak da bomo zato začeli po nekaj tisočletjih spreminjati jezik, je popolnoma iluzorno pričakovati. Vsi tovrstni poskusi so že *a priori* obsojeni na neuspeh. Poglejte v zgodovino slovenskega jezika in videli boste, kaj se je dogajalo tovrstnim reformatorjem. Od prvega do zadnjega so razočarano ugotavljali, da se nič ne spremeni. Vzemite znamenitega očeta Marka Pohlina in slavnega Jovana Vesela Koseskega, če naj omenim dva najbolj značilna primera. Ta prizadevanja me močno spominjajo na znameniti sovjetski marizem, jezikoslovno smer med obema vojnama, ki je pripeljala sovjetsko jezikoslovje tako daleč, da je moral leta 1959 poseči vmes celo sam Stalin, objaviti tehten jezikoslovni članek v Pravdi ter prekiniti s takim naivnim, vulgarno materialističnim obravnavanjem jezika. Menda so pričakovali, da bo z revolucijo družbe tudi jezik deležen enakih revolucionarnih sprememb in da se bo vse dogajalo tako, kot so si zamislili.

Mirjam Milharčič Hladnik

Bojim se, da je prišlo do nesporazuma. Opravičujem se, če ni bilo dovolj jasno povedano, o čem pravzaprav govorimo. O tem, na kar opozarjate vi, gospod Majdič, danes sploh ne govorimo.

Viktor Majdič

Kakor vem, govorimo.

Mirjam Milharčič Hladnik

Res ne in če to ni bilo jasno, se opravičujem. Nikakršne revolucije v jeziku, nikakršnih totalitarnih prizadevanj ne predlagamo.

*Ne potrebujemo
revolucije v jeziku*

Jezik gre svojo pot

*Enake pravice ženskam
in moškim - tudi v
jeziku*

*"Moško" predstavljanje
žensk ni tako redka
situacija*

Viktor Majdič

Te spremembe so revolucionarne. Jezik gre svojo pot.

Mirjam Milharčič Hladnik

To, da bi Evropa od nas kaj zahtevala, sploh ni res in tega ni nihče rekel. Opozorila sem samo, da obstajajo priporočila, deklaracije in podobne zadeve, ki se tičejo tudi rabe jezika. To, da bi pa Evropa karkoli vsiljevala ali določala, enostavno ne drži.

Igor Ž. Žagar

V Temeljnih izhodiščih, ki vsem žal niso bila na razpolago in ki naj bi služila kot izhodišče za tole razpravo, ni nikjer niti govora o tem, da Evropa karkoli zahteva, še zlasti pa ne kakšne radikalne spremembe jezikovne norme. Na začetku je navedeno le nekaj aktov, ki jih je sprejel Svet Evrope, in predstavljeno, kaj so posamezne evropske države v zvezi s tem storile. To, o čemer mi govorimo, ni nek novi marizem kot pravite vi, ampak poskus zavestne rabe oziroma poskus neseksistične rabe jezika na neki ravni, ki obema spoloma vnaprej, hipotetično priznava enakopravnost pri zaposlovanju, v zakonodaji in podobnem. Izključno na tej ravni. Če kdo misli, da so vse ženske goveda, je to pač njegova privatna pravica in se lahko tako tudi obnaša. Tukaj govorimo o neki obče hipotetični ravni, ki skuša ženskam vnaprej priznavati enake pravice kot moškim. Skratka, ko razpisujemo delovna mesta, ko pišemo zakone, se obračamo na oba spola.

Viktor Majdič

Čeprav jezikoslovci očitno nismo kompetentni, da o teh stvareh govorimo, kot je bilo prej med vrsticami povedano, si bom kljub temu drznil še nekaj reči. Mislim, da bi glede teh, popolnoma jezikoslovno strokovnih zadev, vendarle morali vsaj enakopravno upoštevati tudi mnenja jezikoslovcev.

Opozoril bi pa še na nekaj drugega. Zapisan imam zanimiv primer z radia, kjer je bilo rečeno: *Nedeljski gost bo dr. Manca Košir, profesor na FSPN. Prepričan sem, da bo Manca zanimiv sogovornik.* Ali pa primer, ko se pod člankom podpisujejo takole: *Mira Omerzel Terlep, diplomirani muzikolog, diplomirani etnolog, svobodni raziskovalec etnolog, svobodni umetnik, vodja in član ansambla za dramsko glasbo.* Mislim, da gremo tu v drugo skrajnost. Treba je najti neko srednjo pot, ki je edino logična in pametna in ki ima tudi perspektivo.

Kolega Majdič je najbrž mislil na naslednji zapis v Temeljnih izhodiščih. Kolega Žagar, gladko vam verjamem, da tega niste mislil tako, kot je zapisano, vendar tukaj piše: *Prizadevanja za odpravo seksistične rabe jezika ne temeljijo na natančnih priporočilih, saj so v vsaki državi članici Sveta Evrope prilagojena posebnostim jezika, ki ga v tej državi govorijo. Skupna naloga članic je le, da vpeljejo enakopravnost pri slovnično normiranem obravnavanju moških in ženskih oblik v nacionalnem jeziku.* Kaj je to drugega, kot to, kar zanikate? Tega seveda niste mogli resno misliti. Slovnično ne moremo normirati nič drugega kot to, kar je v slovenski slovnici normirano. Samo izrazili ste se nerodno in škoda je, da je to tako zapisano, ker se slabonameren lahko na to obesi in reče: če bomo hoteli postati člani Evrope, bomo morali ne le dati Italijanom tiste hiše, ampak tudi spreminjati jezik. Potem seveda raje ostanem tu in ne grem nikamor.

Eva D. Bahovec

Želela bi opozoriti, da zadeva vendarle ni tako črno - bela, da bi imeli na eni strani etnologe, sociologe, filozofe in tako naprej, na drugi pa slaviste. Ko ste navajali različne primere, se mi zdi, da je treba dodati še enega iz pedagoške strokovne literature, ki sem jo prej omenjala. V reviji *Educa* piše v kolofonu: *Lektor za slovenski jezik: Ema Kerševan.* Iz tega lahko izhaja, da se ime Ema uporablja tudi za moški spol ali pa da se vendarle ohranja določen tip, določena raba nezaznamovane oblike, ki je po mojem mnenju v tem primeru popoln nesmisel.

Monika Žagar

Na Univerzi v Minnessoti se ukvarjam z raziskavo jezika in bi imela nekaj pripomb. Za začetek bi se obregnila ob citiranje *The Cambridge Encyclopedial of Language Speak*. Mislim, da so se stvari, na katere ste opozorili, gospod Korošec, precej uveljavile in da se na primer danes v angleščini uporabljata za subjektno pozicijo *he* ali *she*. Govora je bilo tudi o racionalnosti, češ, da taka raba ni racionalna, da se bodo oblike podvajale. To, da se za subjektno pozicijo uporabljata *he* or *she*, je danes popolnoma normalno. Na univerzitetnih oddelkih je bilo pred petnajstimi leti običajno, da je bil predstojnik oziroma predstojnica *chairman*. Posledica silovitih debat, ali naj bo *chairman* ali *chairwomen*, je, da danes uporabljamo nevtralnno obliko *chair*, in sicer zato, da se ne predvideva avtomatično, da je moški tisti, ki zaseda to delovno mesto. Slovenščina ima v primerjavi z angleščino to veliko prednost, da obstaja možnost klasifikacije poklicev po spolu. Ne vem, zakaj se ne bi reklo predsednik ali predsednica. Ker imamo obe obliki za oba spola, ne moremo reči, da je predsednik spolno nevtralna beseda. Če nekdo reče predsednik, se jaz osebno v tej obliki ne prepoznavam. Pač ne morem postati predsednik, lahko postanem samo predsednica. In ker se raba jezika veže na percepcijo subjekta in

Raba jezika in
percepcija subjekta

Politika enakih
jezikovnih možnosti

možnosti, mislim, da bi morali uporabljati obe obliki - tudi, če ni vedno zelo racionalno. S tem v zvezi bi opozorila še nekaj. Na Norveškem imajo dva formalna jezika. Eden je glavni, drugi je stranski in oba uporabljajo v enaki meri. Ni racionalno, vendar omogoča neki marginalni jezikovni skupini, da se izraža in da pride do besede.

Lev Kreft

Mislim, da je do nekaj nesporazumov v današnji razpravi prišlo zato, ker je naslov tega razgovora bodisi preozek bodisi preoster. Mislim, da se pogovarjamo o feministični jezikovni politiki oziroma o politiki enakih jezikovnih možnosti. To je tisto, o čemer govorijo tudi mednarodni dokumenti. Nekaj drugega pa je tisto, o čemer govori feminizem teoretsko v zvezi z jezikom. Mednarodni dokumenti govorijo pravzaprav o jeziku prava, se pravi predvsem o jeziku zakonov, o jeziku, v katerem govori država. Ta jezik je eden od funkcionalnih jezikov, ki ima to značilnost, da je vezan na jasno in razločno govorico. Raz-ločno, vezan je na razliko. Za vsak termin, ki ga uporablja, in vsaka beseda je v pravi termin, tudi veznik je termin v pravu, za vsako besedo ima *genus proximus* in *direfencio specifico*. To se pravi, za vsako besedo ima rod in razliko. Je definicijski jezik. V takem jeziku, ki pomeni nasilje nad jezikom, da se razumemo, to je jezik, v katerem je nasilje nad jezikom bistvo, seveda ni nobenega problema uvajati spolno dvojnost pri nazivu za različne funkcije, položaje, naslavljanja in tako dalje. In tu je tista bitka, tudi v državnem zboru, ki smo jo nekajkrat pretolkli in ki jo moramo dobiti. To je jezikovna politika, tu je potrebno doseči to razliko in tukaj ni nobenega ugovora, da morebiti ne bi bilo racionalno. Za vsak poklic, naziv, za mesto, ki ga lahko zasedata oba (drugačnih mest pa država ne sme poznati), moramo imeti oba izraza. Mislim, da o tem ni nobenega dvoma, četudi je v kakšnem primeru ta izraz še tako neroden. To samo pomeni, da ne bo prešel v knjižni jezik. V jeziku prava pa pomeni to jasno definicijo enakih možnosti za zasedanje določenih funkcij. Spomnil bi na zakon, ki sem ga sam predlagal. V njem piše *varuh*, in če to mesto zasede ženska, se imenuje *varuhinja*. Vprašal sem se sicer, zakaj ne more biti varuška, ampak to pomeni že drugo karakteristiko jezika in nas popelje stran od tega vprašanja.

Vprašanje jezika
javne govorice

Naše vprašanje pa je vprašanje neknjižnega jezika, predvsem jezika javne govorice, ki se bistveno razlikuje od govorice knjižnega jezika. Pri javni govorici seveda ne gre za dekrete in zakone, ampak za manire. To je druga fronta neke jezikovne politike in verjetno gre tu za neko civilno družbeno delovanje, za stvar kulture, za to, čemur je konec koncev namenjeno tudi takšno javno razpravljanje. Zadeva verjetno predvsem naslavljanja, žaljive stereotipe in podobno. Tudi tukaj so lahko stvari glede na način spreminjanja jezika zelo zanimive. V starem meščanskem javnem jeziku je *gospa doktor* seveda pomenilo žena gospoda doktorja, *gospa doktorica* pa žensko, ki je doktorirala. Rekel bi, da ni tako težko, seveda, če obstaja kultura in volja, recimo civilnodružbena, najti kanale izražanja. Zagotovo pa jih je težko najti.

če se misli, da se da jeziku kaj zaukazati. Ukazati se da ljudem s pozicije države, vse ostalo je odvisno od nas samih, kako bomo jezik uporabljali.

Tukaj se odpira še zadnje vprašanje, o katerem bom govoril, in sicer raziskovanje jezika. Vprašanje, ki je za nas kot znanstvenike zanimivo, pa ne samo za jezikoslovce, ampak za vse, je, ali je jezik glede na njegovo zgodovinsko dimenzijo vendarle narejen tako, da omogoča izraziti moškost lažje kot ženskost. Tukaj govorim o femininosti, se pravi o izrazljivosti razlike, o tem, koliko se lahko razlika izrazi v jeziku. Slovenski jezik po mojem osebnem mnenju in izkušnji, morda tudi zato, ker je bolj arhaičen, v primerjavi z drugimi jeziki ni tako slab. V tem pogledu slovnični spol ni osrednje vprašanje. Glavna vprašanja so drugače. Omenil bom najbolj znamenitega - Ivano Kobilico, o kateri se je spet pisalo, ko je prišla na denar. Bila je genialna slikarka. To pomeni, da je ona genij. Kajti, če rečemo, da je genijalka, smo rekli nekaj drugega. Genij je nekaj, kar je v okviru umetnosti strukturirano na moški način, kot ugotavlja feministična estetika. In vprašanje možnosti izraza ženskosti je vprašanje, ki je na drugi ravni povezano z jezikom na ravni raziskovanja in podpira zahtevo, da se je treba izražati tudi na ženski način.

Ljubica Marjanovič Umek

Popeljimo zgodbo za korak dlje, in sicer v vode psihologije. Psihologija vidi jezik v najmanj dveh funkcijah. Eno je individualna funkcija, ki je v vlogi posameznika oziroma posameznice, in omogoča razvoj samega sebe kot osebnosti. Drugo je tako imenovana socialna vloga jezika, ki posamezniku oziroma posameznici omogoča vstop v družbeni prostor. Zato mislim, da jezik ni nekaj odmaknjenega ali nekaj, kar je pred ali nad tem. Jezik je vpet v razvoj in učenje posameznika in posameznice v povezovalni funkciji. Zato ne znam misliti o rabi jezika zgolj na ravni dokumentov, pravnih aktov, predpisov in podobno, in ne istočasno na ravni pogovornega jezika, jezika, ki prihaja v prostor, in to v socialni prostor, v katerem se otrok uči jezika. Gospa Godina je govorila o čustveni ali nečustveni nabitosti šolskega prostora pri komunikaciji učitelja oziroma učiteljice z otrokom, ki nastaja s posredovano vsebino. Meni se to ne zdi dovolj osebno. Znam misliti na primer, da učenki ni vseeno, ali jo bo učiteljica oziroma učitelj nagovoril kot učenko ali učenca, ki naj naredi to ali ono, ali pa bo, ko bo z njo komuniciral, komunicirala, uporabljal oziroma uporabljala žensko obliko. Gre za vsakodnevno komunikacijo, ki postopoma senzibilizira za to problematiko tako otroke kot odrasle. Dvospolna oblika se mora uvajati tudi v pogovorni jezik, čeprav ni vedno izpeljana dosledno. Izogibanje obojespolni obliki v obdobju, v katerem se otrok uči jezika, je nesprejemljivo. Ne vemo natančno (nekaj malega pa vendarle), kako se človek uči in nauči jezika in če v tem obdobju ni prisoten model, ki vključuje dvospolno rabo jezika, potem ostaja to neizpeta razprava za odrasle. In potem bomo v nekem obdobju rekli, da so to zagnane feministke, ki se borijo samo za to, da bi postale profesorice, ne pa

Različne interpretacije raziskav

Problemi niso v slovničnih oblikah

morda profesorji. Skratka, zdi se mi, da ti procesi lahko tečejo na več ravneh hkrati in da to ni vedno nujno pogojeno z velikimi spremembami v jeziku, tudi tam, kjer jih morda posamezni jezik ne zmore.

Dodala bi še eno misel. Tudi študija, ki je bile tukaj navedena, in sicer o razlikah med dečki in deklicami, je pač ena od mnogih študij. Lahko bi jih citirali še več in upam si trditi, da rezultati takšnih študij niso tako enoznačni, da bi govorili v prid pridnim deklicam in obratno, pametnim dečkom. Poznamo rezultate, ki so drugačni in ki zelo jasno kažejo, da je v interpretacije rezultatov včasih vpeta zgolj moška logika, kot tudi študije, za katere so kasneje na primer ugotovili, da so bile narejene zgolj na moški populaciji, a jih kljub temu interpretiramo kot univerzalne rezultate v otrokovem razvoju. Zgodovinsko gledano najdemo nemalo resnih napak, ki so temeljile na predpostavki, da je, kot je bilo že pokazano, mogoče potegniti enačaj med dečkom in otrokom.

Marko Stabej

Verjetno sem se slabo izrazil. S citiranjem raziskave, žal preveč na hitro podanim, sem želel pokazati, kako lahko komunikacija ali pa način komunikacije prikrajša učenke. Vem, da obstaja veliko raziskav, ampak pomembno se mi zdi pokazati, da prihaja do seksizma tudi na drugih ravneh in da je to bolj pomembno kot na ravni slovničnih oblik.

Še en primer bom navedel. V rokah imam Malo šolo kuhanja. Sprašujete se seveda, za koga je napisana, ali za moške ali ženske, ali bo nevtralna. Kar je v tej Mali šoli kuhanja tako zanimivega, je naslednje: v uvodu se ni treba odločati za slovnično obliko, ker nagovarja. Sta pa dva taka izraza, ki bi lahko bila tudi v ženski obliki: *člani družine* in *sladokusec*. Verjetno imajo lahko družine članice in člane, vendar rečemo člani družine in mislimo vseh štiri, pet ali sedem članov družine, odvisno od tega, kako je družina razporejena. Drug primer je *sladokusec*, kjer je *sladokuska* beseda, ki se je verjetno ne bi upali zapisati. Kje pa se resnično pojavi seksizem? Ne pri takih izrazih, ampak pri tem, kar bom sedaj citiral: *Nakup. Vsak recept se začne s seznamom sestavin, ki jih je treba nakupiti. Za nakup ni potreben poseben listič, zadošča kar kuharski priročnik v torbici*. Torej, torbica za ženske. Kaj hočem pokazati? Če se zaganjamo samo v slovnične oblike, si naredimo slabo uslugo. Ker je vrsta stvari zares seksistična, bomo dali nekomu samo izgovor, da reče: *No, to smo rešili*. Hujše stvari bodo pa ostale.

Eva D. Bahovec

Navezala bi na zadnji dve razpravi. Opozorili smo že na razne ravni tega problema in menim, da nihče od nas ne misli, da so spremembe samo slovnične oblike, hkrati pa se vsi strinjamo, da je mogoče kaj

Izražati se moramo tudi na ženski način

Funkciji jezika

Učenje jezika v šoli

*Razlike so tudi
znotraj jezika*

narediti - zakaj ne bi pripravili priporočila in ga posredovali ustreznim organom (lahko tudi kot sklepe tega današnjega srečanja)? Ne morem se strinjati s stališčem, da je nekaj bolj nekaj pa manj pomembno. Lahko da je to, kolikokrat učitelj pogleda dečke in kolikokrat pogleda deklice, pomembnejše kot raba take ali drugačne slovnične oblike, vendar mislim, da je treba upoštevati vse te različne ravni.

Nevarnost današnje razprave vidim v tem, da se nam problemi "seksizma v jeziku" predstavljajo kot razlika med "pozitivnim" jezikom in "negativnimi" seksističnimi družbenimi praksami. Mislim, da temu ni tako in da razlike obstojijo tudi znotraj jezika. Tudi danes smo poleg slovničnih oblik opozorili na marsikaj drugega, na primer na ta nesrečni učbenik. Že tu gre za drugo raven. To je "podoba ženske v učbeniku", "podoba ženske v literaturi". Zakaj stereotipizirati, zakaj razdeliti učbenik v dva dela, za lepe princeske in za hrabre viteze? To je absurdno, na to opozarjamo vsaj že dve leti, pisali smo razne dopise in tako naprej, pa ni nobenega odziva.

Mislim, da se nima smisla prepirati, saj smo dosegli nek osnovni konsenz. Poskusimo oblikovati čimveč sklepov. Nekaj od tega bi bilo zagotovo mogoče storiti kar hitro in upam, da bo Urad za žensko politiko za to tudi poskrbel.

Igor Ž. Žagar

Ne vem, če je dovolj jasno, da v tem besedilu ne govorimo o seksizmu v jeziku, ampak o seksistični rabi jezika. Jezik sam po sebi ni seksističen. Je pa lahko seksistična raba oziroma način, na katerega ga rabimo. Danes ne govorimo o reformi jezika, ampak o spremembi naših navad načina rabe jezika. To je bistveno. Za nikakršno novo lingvistično revolucijo po načelih in navodilih Evrope ne gre, ampak samo za ozaveščenje nekaterih načinov rabe in njene spremembe.

Marko Stabej

Pozdravljam takšno odločitev. Toda, če se odločamo o nezaznamovanosti moške oblike, govorimo o jeziku. Tudi dokument govori o jeziku. Na teh stališčih je šel predaleč.

Igor Ž. Žagar

Seveda govorimo o jeziku, ampak v osnovi o njegovi rabi.

Marko Stabej

Nezaznamovanost moške oblike je stvar jezika in ne stvar rabe.

*Jezik ni seksističen,
seksistična je raba*

Apriorizmi so priročni

*Posledice seksistične
rabe jezika je tudi
diskriminacija*

Igor Ž. Žagar

To je stvar slovnične definicije. Tako trdite slavisti. Lahko pa, če situacija to dovoljuje, uporabimo tudi žensko obliko. Če slavisti trdite, da je moška oblika nezaznamovana, me to ne prepriča.

Marko Stabej

To, da kar naprej govorite o slavistih, je zelo praktično. Je pa tudi aprioristično. Tudi vaša trditev o seksizmu v jeziku je aprioristična. Dokažite mi, da to ni res. Če je raba seksistična, to pomeni, da ima za posledico seksističen rezultat. To ni res. Tako kot mi lahko nekdo reče, da je slovnična definicija apriorizem, lahko jaz trdim obratno. Seksistična raba jezika pomeni posledično seksizem in da to nekateri tako čutijo, zame ni noben dokaz.

Igor Ž. Žagar

Saj smo večkrat slišali, da tako čutijo, ali ne?

Marko Stabej

Res smo tako slišali, ampak mislim, da to ni dokaz. O tem sem spraševal tudi druge. Niso pomislili, da je to seksistična raba jezika, če pa že, potem zgolj zato, ker so bivali dva meseca v Angliji ali pa v Nemčiji. Seveda, tudi to je odpiranje oči. Zelo nevarno je, če skuša biti človek tukaj strpen in ga obtožijo, da je na drugi strani radikal. In najlažje je imeti svobodno, demokratično pozicijo. Srednja pozicija je nevarna. Jaz nisem noben radikal druge vrste. Za nas slaviste velja, da smo tako ali tako čudni, ker se ukvarjamo z zaprašenimi bukvami in nam je le do lepote jezika. Že zdavnaj ni več tako.

Vera Kozmik

Dovolite mi, da nekaj rečem tudi s strani Urada za žensko politiko. Na nek način smo krive, ker smo sprožile to razpravo in upam, da smo zaradi tega zadovoljne in zadovoljni.

Kot prvo, na Uradu za žensko politiko smo se seksistične rabe jezika lotile predvsem zato, ker smo prepričane, da seksistična raba jezika posledično prinese diskriminacijo. Pri sebi imam predlog standardne klasifikacije poklicev, v kateri je naštetih 2131 poklicev. Od tega jih je 73 v ženski slovnični obliki, to je 3.4 procenote. Da bom jasna: ni toliko seksistično to, da poklici niso napisani v ženski obliki, ampak predvsem to, in to je diskriminacija, da je 73 določenih poklicev napisanih v ženski slovnični obliki. Kateri so to, je najbrž natančno jasno, in mislim, da bi jih vse tukaj prisotne znale našteti. Seksistična raba jezika prinese posledično take razpise kot je na primer razpis za delovno

mesto direktorja in v istem razpisu še razpis za delovno mesto čistilke. In to je tisto, kar jezik posledično, hote ali nehote, naj to slavistična stroka želi ali ne, prinaša med nas. Nisem sicer slavistka, ampak kljub temu me moti, ko preberem, slišim ali pa potem tudi sama iz navade uporabim za ženske moško poimenovanje.

Opozorila bom še na eno zadevo. Mogoče je res, da je moška oblika generičen izraz, vendar posledično prinaša vse to, o čemer sem prej govorila. Ne vem, ali se da to zapisati drugače, ampak spomnila bi se na to, o čemer je govorila že gospa Žagar. Poleg tega, da sedaj v angleščini rečemo *chair* namesto *chairman*, smo včasih govorili tudi *postman*, pa vendar sedaj uporabljamo *postperson* in podobno. To pomeni, da lahko volja in pripravljenost, in do tega gotovo ni prišlo samo zaradi jezika, ampak tudi zaradi diskriminacije, ki iz tega izhaja in na katero sem opozorila, vodita tudi do sprememb v besedoslovju. Prepričana sem, da do take spremembe ne more priti v naslednjem tednu ali naslednjem letu, menim pa, da je edini način, da do tega sploh pride, ta, da se o tem pogovarjamo.

Prej je bilo postavljeno vprašanje, ali se ženska težko prepozna v razpisu, če v njem piše na primer: *Iščemo učitelja gospodinjkega pouka*. Mislim, da se čuti prikrajšano in da se marsikatera v takem razpisu ne vidi. Jaz osebno se počutim ponižana; pomislim, da je naslovljen samo na moške. Na to pomislim tudi pri zakonih: zmeraj se naslavljajo samo na moške!

Problem je zelo zapleten, vendar sem trdno prepričana, da je rešljiv. Pa še en primer. Šolska zakonodaja, o kateri se bo še veliko govorilo, pravi v nekem členu takole: *Za otroke slovenskih izseljencev in zdomcev v vseh državah, kjer bivajo, v skladu z mednarodnimi pogodbami država organizira pouk materne jezika*. To lahko napišemo zelo enostavno: *Za slovenske izseljenske in zdomske otroke...* Ne vem, če je to nasilje nad jezikom, ta člen pa preveč kompliciran oziroma nerazumljiv.....

Skratka, treba je narediti takšen korak. In naj še končam. Že gospod Korošec je govoril o slovarju slovenskega knjižnega jezika, v katerem piše, da je *mlinarica žena od mlinarja*. To je moteče in če tako piše v slovarju slovenskega knjižnega jezika, še toliko bolj nesprejemljivo.

Tončka Godina

Mislim, da nihče od kolegov slavistov nima nič proti takemu načinu rabe, poimenovanju nečesa in jezik daje najširše možnosti, da tudi tako ubesedimo svojo misel. To ni noben problem in stvar posameznika je, katero obliko izbere. Ponovno ste opozorili na razpise in seznam poklicev. Mislim, da smo se vsi strinjali, da so to sorazmerno lahko rešljive stvari, k temu je enostavno treba pristopiti in to narediti. Da je mlinarica žena od mlinarja, tako je pač bilo v preteklosti, tako se je temu reklo, podobno kot se je reklo gospa doktorica in gospa doktorjeva. Počasi bo to postala arhaična oblika in bo izginila.

*Volja in pripravljenost
omogočata spremembe*

*Ženske se čutimo
prikrajšane*

Kar me je pa vznemirilo, je to, da smo sicer počasi našli skupno pot, vendar pa smo se začeli etiketirati. Mislim, da je to neproduktivno. Če bi se potrudili, bi razumeli, da nekdo, ki pol življenja posveti razmišljanju o jeziku, uporablja svoj način govora. Tako ga je treba razumeti in to ni nič slabega. Vi boste pač govorili s stališča svojega poklica, svoje stroke, nekdo drug pa s svojega vidika. Slavisti v tej družbi nismo ravno tisti, ki imajo najbolj čaščen, najbolj spoštovan poklic, a tako pač je. Mislim, da smo danes veliko naredili in da je nestrpnost popolnoma nepotrebna. Poskušajmo razumeti drug drugega. Če nočemo razumeti, kaj kdo razmišlja, potem tudi nismo pripravljeni potegniti iz njegovega pripovedovanja tistega, kar je lahko produktivno.

Milena Blažič

Prebrala bi vam rada tri kratke odlomke. Kažejo na podobo ženske v učbenikih.

Predstavljajte si leto 1842: *Za dekleta. Pa tudi same sebe ne pozabijo čedne ženske. Ne hodijo razgaljene, ne razkodrane, poslednje gredo spat in prve morajo vstati. Da se jim ni vpričo moških umivati in opletati. Svetlih uhanov nobena pametna kmečka ne nosi. Tobaka ne šnofa, še manj kadi. Ne bila bi taka snaga za kuho. Nesnažna ženska pri hiši še tako bogata in pa svinja z zlatimi uhani. Nič pa zaljšega ni, govori sveti duh, kakor čedna duša. Kar je svetlo sonce na svetlem nebu celemu svetu, je dobra žena svoji hiši. Svetla luč in zlat steber. Po resnici ljudje govorijo. Gospodinja tri vogale hiše drži. Take moje deklice morate ve biti, se snage za mladega učiti.*

Leto 1910: *Proste spisne naloge etične vsebine za dečke, Kako bi gospodaril, ako bi bil posestnik, Orožne vaje. Za deklice: Naša kuhinja, Moja hišica, Kako pri nas peremo, Pošlji mi molitveno knjižico.*

Leto 1992: *Rada sem zlikala stenski prt, na katerem je bila izvezena mlada kuharica in nad njo napis: 'Največja sreča za moža, če žena dobro kuhati zna.'*

France Žagar

K temu bi imel pripombo, saj me je kar prizadelo. Od tistega časa so se stvari vendar že strašansko spremenile. Ko sem enkrat nekje čakal in se dolgočasil, sem videl mlado, neporočeno deklico in jo vprašal, kakšnega fanta si želi. Rekla je: *Jaz bi razpisala prosto delovno mesto gospodinjca*. In me je kar prestrašilo. Saj upam, da bo dobila takšnega fanta, ki zna kuhati, vseeno pa bi nekatere stvari le pustili naravnemu razvoju, jih ne bi preveč posiljevali.

Presenečen sem bil, da ni nikjer kakšne študije, kjer bi bila raziskana imena, besede za ženske in za moške. Tako na pamet sem videl, da je besed za moške precej več. Ni prav velike simetrije. Kako to, da si ne

Podoba ženske v učenikih

Manjka nam raziskav

najdemo časa, da bi to raziskali? Seveda je to zamudno. Lepo je razpravljati tako napovprek, to je pa precej zamudno delo.

Viktor Majdič

V primeru, če bi nam uspelo odpraviti, ukiniti stilno nezaznamovanost moškega spola, se je treba zavedati, da se to ne nanaša samo na rabo tako imenovanih maskulinitivov in feminativov. Stvar je veliko širša in globlja. V tem primeru bi prišlo do tega, da bi morali odpraviti tudi celo vrsto besed, ki so oblikovno prav tako vezane na moški spol. Pa ne samo ženska poimenovanja, kot so na primer *ženska, učiteljica, delavka, učenka* in tako naprej, ampak tudi na primer vprašalni zaimek *kdo*, poljubnostni zaimek *kdo*, oziralni zaimek *kdor*. Vse te besede se vežejo slovnično z obliko moškega spola glagola in pridevnika. Rečemo, *kdo je to napisal* in ne *napisala*. *Kdo je bolan* in ne *bolna*. *Kdor bo prej prišel, bo dobil nagrado* in ne *kdor bo prva prišla*. *Težko bi rekli, da je to pametno* in ne *težko bi rekle*. To je popolnoma zaznamovano, v tem primeru so to lahko samo ženske.

Taka nedoslednost je prisotna v *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju*, ki je zelo drastičen primer neustreznega poseganja v jezik. Na čisto površinski ravni imamo kar naprej učenec, učenka, učitelj, učiteljica, pomočnica ravnateljice ali pomočnik ravnatelja. Včasih so te klobase strašno dolge in zapletene. Ko gre pa za majčkeno globlje zadeve, stvar odpove. To ni prav. Če smo dosledni, bodimo dosledni, potem izpeljimo to reformo do konca, ali jo pa pustimo. Ne pa da bomo na enem nivoju uveljavljali neseksistično rabo, kot ji pravite vi, na drugem nivoju jo bomo pa kar spregledali.

Eva D. Bahovec

Navezala bom na zadnjo razpravo. Mislim, da je bilo danes še večkrat poudarjeno, da nam ne gre, in tudi v izhodiščnem besedilu tega nisem zasledila, za spreminjanje jezika z nekimi dekreti. Hkrati se ne morem strinjati s tem, da prepustimo vse naravnemu toku. Mislim, da je treba vendarle najti skupni jezik v tem, čemur smo prej rekli *senzibilizacija*. Postati moramo občutljivi na jezikovne možnosti, znati moramo opaziti stvari, ki jih morda, če se o tem ne pogovarjamo, če se o tem ne piše, če ni takih okroglih miz, ne bomo opazili.

Morda bi omenila samo še dva primera. Govorili smo o tem, kaj koga moti. Vzemimo na primer sedaj že zastarel slovenski pravopis. Pri geslu *ženska* je kot prva varianta rabe navedeno: *moški in ženska*. Pri geslu *moški* te rabe ni.

Pa še nekaj o poklicih. V slovarju slovenskega knjižnega jezika pri geslu *feminizacija* med drugim piše: *feminizacija učiteljskega poklica*. Pri geslu maskulinizacija to ni povezano z nobenim poklicem, nikjer ni mogoče zaslediti primera: *maskulinizacija politike in oblasti*. To me

zelo moti. Tako kot nekateri govorijo o feminizaciji učiteljskega poklica, tudi pri nas obstojijo krogi, v katerih se govori o maskulinizaciji politike in oblasti. Ne rečem, da je ravno to tisto, kar je treba spremeniti. Poskusimo pa postati malo bolj pozorni na to.

Viktor Majdič

Če bi se maskulinizacija uporabljala v tem pomenu, bi bila zagotovo v slovarju. Ker pa se ni, je pač ni. Avtorji slovarja si niso ničesar izmišljevali. Pripravljali so ga na podlagi bogatega ekscerčnega gradiva. Takrat je bilo okoli štiri milijone, sedaj pa je že šest milijonov izpisov. In vse je dokumentirano. Če v praksi ni te rabe, jo uvedite, pa bo naslednja izdaja slovarja to registrirala in uvedla. Kar na pamet je ni mogoče vključevati.

Eva D. Bahovec

To je spet vprašanje tega, kaj vzamete za kriterij in kaj za merilo. Morda je bilo takrat merilo raba jezika v moških krogih. Ne vem, le vprašam. Jaz se očitno gibljam čisto v drugih krogih kot vi in tam se te stvari pojavljajo. Kaj je torej norma?

Marko Stabej

Maskulinizacija pomeni, da nekaj postaja moško, moški pa so v politiki že od nekdaj, zato to ni ustrezen primer. Sedaj je v njej vedno več žensk in tudi zato to ni najboljši primer.

Mirjam Milharčič Hladnik

Pri učiteljskem poklicu sploh ne gre za feminizacijo, ker so v tem poklicu od nekdaj bile ženske, vsaj kar se tiče javnega šolskega sistema. Torej najbolj množične delovne sile.

Dovolite mi, da sklenem današnjo razpravo. Še enkrat bi predlagala Uradu za žensko politiko, da ustanovi ekspertno skupino in kot država oziroma državni urad poskrbi za to, da pridemo do izhodišč ali pa priporočil, vsaj kar se tiče pravnih, upravno administrativnih in podobnih rab jezika. Vse drugo pa je, kot je rekel že Lev Kreft, prepuščeno civilni družbi, iniciativam, občutljivosti za te probleme... Midva z Igorjem sva to delo začela, ga do tu pripeljala. Ko se je začel pripravljati Zakon o vzgoji in izobraževanju oziroma ko je prišel v javno razpravo, smo skupaj razmišljali, ali bi lahko kaj predlagali v zvezi z neseksistično rabo jezika. Taka lepa priložnost. Nič nismo mogli predlagati, ker ne vemo, katera bi bila tista prava, najboljša rešitev. To je treba domisliti in zaenkrat je še vse odprto. Čisto v redu se mi zdi, da se znamo o tem prepirati, se bomo potem prej ali slej o čem tudi strinjali. Hvala lepa.

Kdo postavlja norme?

*Začeli smo, poskušajmo
tudi nadaljevati*

*Maskulinitivi in
feminativi*

*Nedoslednosti pri
poseganju v jezik*

*Biti moramo občutljivi
na jezikovne
možnosti*

**PRIPOROČILO ODBORA MINISTROV IN MINISTRIC
DRŽAVAM, ČLANICAM SVETA EVROPE ZA ODPRAVO
SEKSISTIČNE RABE JEZIKA**

UVOD

Svet Evrope, katerega glavna naloga je vzdrževanje in nadaljnje uresničevanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin - katerih osrednji vidik je spoštovanje človekovega dostojanstva - se že več let ukvarja s spodbujanjem enakosti žensk in moških.

Zato je bilo neizogibno, da Svet Evrope posveti svojo pozornost jeziku, ker z eno ali dvema izjemama jeziki, ki se uporabljajo v njegovih državah članicah (Avstrija, Belgija, Ciper, Češkoslovaška, Danska, Finska, Francija, Grčija, Irska, Islandija, Italija, Liechtenstein, Luksemburg, Madžarska, Malta, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, San Marino, Španija, Švedska, Švica, Turčija in Združeno kraljestvo), podrejajo ženske moškim tako, da moškemu spolu dajejo prednost pred ženskimi.

Ker so po Heglu "besede ideje", jezik pa zrcalo družbe, ob koncu dvajsetega stoletja - dobe, za katero je značilna emancipacija žensk - ni več mogoče prenašati nazadnjaškega sloga jezika, ki nenehno poudarja prevlado moških nad ženskami.

Victor Hugo je izjavil, da bi vsako revolucijo morala spremljati reforma slovarja. Strinjam se s tem stališčem, ki ga zgodovina ni nikoli zanikala in upam, da se bodo države, ki želijo služiti idealom, katerim so se zavezale, ko so postale članice Sveta Evrope, ravnale po priporočilu, ki je obrazloženo v nadaljevanju.

Catherine Lalumiere
generalna sekretarka Sveta Evrope

Jezik je zrcalo družbe

PRIPOROČILO št. (90)4

Odbor ministrice in ministrov državam članicam za odpravo seksistične rabe jezika, ki ga je sprejel Odbor ministrov in ministrice Sveta Evrope 21. februarja 1990 na 434. srečanju

Odbor ministrov in ministrice po pogojih točke b, 15. člena statuta Sveta Evrope,

ker meni, da je cilj Sveta Evrope doseči večjo enotnost med njegovimi članicami za namen ohranitve in pospeševanja idealov in načel, ki so njihova skupna dediščina;

ker meni, da sodi enakost žensk in moških v obseg teh idealov in načel;

ker pozdravlja dejstvo, da načelo enakosti spolov počasi postaja del zakona in prakse v državah članicah Sveta Evrope;

ker pa je vseeno mnenja, da doseganje resnične enakosti žensk in moških še vedno ovirajo družbene, kulturne in druge ovire;

ker poudarja temeljno vlogo jezika pri oblikovanju družbene identitete posameznice in posameznika in medsebojno delovanje, ki obstaja med jezikom in odnosom družbe;

ker je prepričan, da seksizem, ki je značilen za sedanjo jezikovno rabo v večini držav članic Sveta Evrope - pri čemer moški spol prevladuje nad ženskim - ovira vzpostavitev enakosti žensk in moških, ker zasenčuje obstoj žensk kot polovice človeštva in zanika enakost žensk in moških;

ker opaža tudi, da je raba moškega spola za označevanje ljudi obeh spolov v današnjem družbenem kontekstu vir negotovosti o ljudeh - moških ali ženskah - za katere gre;

ker se zaveda pomembnosti vloge, ki jo igrajo vzgoja in mediji pri oblikovanju odnosa in vedenja;

ker pozdravlja pobude, ki so bile že sprejete na nacionalni in mednarodni ravni, da bi se jezik prilagodil družbenim in psihološkim težnjam po enakosti žensk in moških;

ker upošteva svoje priporočilo št. R(85) 2 o pravni zaščiti pred diskriminacijo na podlagi spola;

ker upošteva tudi resolucijo o politiki in strategijah za doseganje enakosti v političnem življenju in v procesu odločanja in resolucijo o politiki za spodbujanje doseganja resnične enakosti žensk in moških, ki sta bili sprejeti na prvi Evropski ministrski konferenci o enakosti žensk in moških v Strasbourg, 4. marca 1986 oziroma na drugi na Dunaju,

*Ovire resnični enakosti
žensk in moških*

*Jezik naj se prilagodi
družbenim in psihološkim
težnjam po enakosti*

4. in 5. junija 1989;

ker upošteva svojo deklaracijo o enakosti žensk in moških, ki je bila sprejeta 16. novembra 1988,

priporoča, naj vlade držav članic pospešujejo rabo jezika, ki bi odražal načelo enakosti žensk in moških in naj sprejmejo vse ukrepe, ki so po njihovem mnenju potrebni:

1. zato, da se v čim večji meri spodbuja neseksistična raba jezika, ki upošteva prisotnost, status in vlogo žensk v družbi, tako kot sedanja jezikovna praksa to upošteva za moško;
2. zato, da se izrazoslovje, ki se uporablja pri sestavljanju pravnih besedil, v javni upravi in pri vzgoji, uskladi z načeli enakosti spolov;
3. zato, da se spodbuja raba neseksističnega jezika v javnih občilih.

OBRAZLOŽITEV

UVOD

Evropskemu odboru za enakost žensk in moških (CDEG) je Odbor ministrov in ministric zaupal glavno odgovornost za uresničevanje multidisciplinarnega cilja, ki je, da se doseže resnična enakost žensk in moških, ki je zapisana v tretjem srednjeročnem načrtu Sveta Evrope (1987-91) z naslovom: "Demokratska Evropa: humanizem, vsestranost, raznovrstnost".

Med primeri, navedenimi v načrtu v poglavju o medvladnih dejavnostih organizacije za uresničevanje tega cilja je v podpoglavju "Negovanje demokratičnih vrednot in človekovih pravic, zavest o medkulturnih stvarnostih" spodbujanje enakosti žensk in moških v kulturi, vzgoji in raziskovanju.

Evropski odbor za enakost žensk in moških je menil na podlagi rezultatov poročila, ki je bilo opravljeno leta 1988 na njegovo željo in ki je pokazalo:

- da je v vseh jezikih, ki se uporabljajo v državah članicah Sveta Evrope v večji ali manjši meri prisoten seksizem zaradi nadvlade moškega spola nad ženskim na področju semantike, ujemanja, itd;
- da se je v številnih državah javno ali zasebno ukrepalo z namenom, da se odpravi diskriminacija na podlagi spola pri rabi jezika;
- da bi bilo priporočilo Sveta Evrope dragoceno pri vzpostavitvi in/ali pospešitvi procesa odpravljanja seksizma v jezikih držav članic,

Države naj sprejmejo potrebne ukrepe

Seksizem v jeziku je prisoten v jezikih vseh držav članicah Sveta Evrope

Poiskati je treba rešitve, ki ustrezajo vsakemu jezikovnemu sistemu

Področje semantike, ki ga zavzemajo ženskem, je negativno

da je primerno predlagati to priporočilo Odboru ministrov in ministric.

Besedilo osnutka, ki ga je pripravil Evropski odbor za enakost žensk in moških, ki ga sestavljajo strokovnjakinje in strokovnjaki držav članic Sveta Evrope, je bilo poslano Odboru ministrov in ministric, ki je na 434. srečanju namestnikov in namestnic Odbora 21. februarja 1990 sprejel priporočilo in dovolil objavo obrazložitve.

I. Obseg priporočila

Upošteva dejstvo, da ima vsak jezik svojega lastnega duha, ki kroji njegovo življenje in razvoj, priporočilo državam članicam ne predlaga standardov, ki bi zagotovili, naj jeziki Evrope odslej izražajo obstoj tako žensk in moških ter njihove dejavnosti, ne da bi zasenčili ene na račun drugih. Njegov cilj je le spodbujati vsako državo članico, naj poišče tako rešitev, ki za dosego tega cilja najbolj ustreza njenemu jezikovnemu sistemu.

II. Uvod in razlogi za priporočilo

V zadnjih nekaj letih še zlasti na podlagi Desetletja za ženske Združenih narodov, ki je bilo določeno v Mehiki leta 1975 med mednarodnim letom žensk, se je evropska družba vedno bolj začela zavedati potrebe, da bi obravnavala ženske in moške kot človeška bitja enake vrednosti in dostojanstva, še zlasti glede na zahteve demokracije in z ozirom na socialno pravičnost.

Ta zahteva se vedno bolj priznava v nacionalni zakonodaji in z določeno zamudo tudi v vsakodnevnem življenju. Vendar pa je odpor do takega razvoja viden v jeziku, ki v večini držav članic Sveta Evrope zasenčuje ženske tako, da daje moški obliki prednost pred žensko in da celo odpravlja žensko obliko v korist moške in tako nadaljuje z zastarelim in stereotipnim prikazovanjem žensk in moških. Področje semantike, ki ga zavzemajo ženske, je negativno, pozitivno pa je tisto, ki ga zavzemajo moški.

Raba takega jezika predstavlja oviro za spremembe v vzorcih in modelih socialno-kulturnega vedenja, ki temelji na predstavi manjše ali večje vrednosti enega ali drugega spola, ki ga zahteva spodbujanje enakosti žensk in moških. Poleg tega vpliva tudi na razumevanje jezika. Ko bo namreč priznana neodvisnost žensk, bo tradicionalna raba moškega spola kot generičnega izraza za označevanje človeške vrste oziroma žensk in moških istočasno postala nerazumljiva in ne bo več samo po sebi umevno, da so mišljene tudi ženske. Ta vidik je še zlasti pomemben v primeru pravnih besedil.

Prilagoditev jezika na tak način, da se uskladi s psihološkimi, družbenimi in kulturnimi realnostmi tako žensk kot moških in upošteva neodvisnost vsakega od obeh spolov - pri čemer bi moralo biti temljno

načelo to, da morajo biti ženske in moški in njihove dejavnosti enako razvidne iz jezika - nastopa kot posledica pristopa k resnični enakosti žensk in moških.

To je nedvomno tisti vidik, ki predstavlja temelj dejavnosti iz različnih virov v državah članicah Sveta Evrope in tudi stališč, ki so jih s tem v zvezi sprejele številne mednarodne organizacije.

S tem v zvezi je treba poudariti, da je to priporočilo v skladu s prizadevanji Sveta Evrope za spodbujanje enakosti žensk in moških, s posebnim poudarkom na dejstvu, da v svojem priporočilu št. R(85) 2 o pravni zaščiti pred diskriminacijo na podlagi spola Odbor ministrov in ministrice priporoča državam članicam, naj sprejmejo ustrezne ukrepe za ustvarjanje najugodnejših pogojev, še zlasti kulturnih pogojev, da se zagotovi enakost žensk in moških.

V tem kontekstu se omenjajo tudi priporočila, izdana s strani obeh Evropskih ministrskih konferenc o enakosti žensk in moških Odboru ministrov in ministrice Sveta Evrope, naj "izvajajo ustrezne dejavnosti ... zasnovane tako, da bodo omogočile ženskam enakost in avtonomijo na političnem, gospodarskem, socialnem in kulturnem življenju in tudi ... da se bojujejo proti seksizmu in da odpravljajo seksistične stereotipe (1. konferenca) in "naj storijo vse v njihovi moči, da bi se na evropski ravni spoštovali vsi vidiki načela enakosti spolov (2. konferenca).

Če po eni strani upoštevamo odpor do sprememb v relativno statičnem okviru jezika, zlasti v njegovi pisni obliki, po drugi strani pa voluntarističen pristop, ki ga zahteva spodbujanje enakosti spolov, kot to poudarja deklaracija o enakosti žensk in moških, mora biti vsaka sprememba v jeziku zakoreninjena v politični strategiji, katere cilj je enakost spolov in mora zato imeti vladno pooblastilo.

III. Pripombe o smernicah

1. Države članice naj ukrepajo tako, kot menijo da je primerno za pospeševanje uporabe jezika, ki odraža načela enakosti spolov.

Neseksistična jezikovna načela, ki naj jih države članice vzpostavijo in razširijo, so prepuščena njim v preudarek. Naprošene so samo, naj vpeljejo enakost obravnavanja žensk in moških pri rabi nacionalnega jezika ali jezikov, kar pomeni po eni strani odpravo nadvlade moškega slovničnega spola nad ženskim in po drugi strani rabo paralelnega jezika, kadar gre tako za ženske kot za moške.

Na primer, po potrebi naj se vpeljejo spremembe, zato:

- da se nadomesti moška oblika, kadar se uporablja kot generičen "nevtralni" izraz (na primer, besedo "človek" in ustrezne besede v različnih jezikih: hombre, uomo, itd. - je treba nadomestiti z nevtralno besedo ali frazo brez spolne konotacije: "oseba", "človeško bitje");

Feminizacija in maskulinizacija opisov poklicev

- da se uporabljajo nevtralni izrazi, kadar so na voljo, da označujejo skupine, ki jih sestavljajo ženske in moški ali da se ženske in moške oblike uporabijo druga poleg druge (za samostalnike, osebne zaimke itd. in ujemanje po spolu);

- da se "feminizirajo" ali "maskulinizirajo" opisi poklicev, delovnih mest ali nazivov - kadar se nanašajo na ženske in moške - ki trenutno obstajajo samo v moški oziroma ženski obliki;

- da se izogiba uporabi različnih nazivov, s katerimi so ženske opisane na podlagi njihovega odnosa do moških: vdova, soproga;

- da se odpravijo diskriminacijski izrazi, ki opisujejo ženske po fizičnem videzu ali po takoimenovanih "ženskih" kvalitetah in moške po njihovem inteligenčnem kvocientu ali poklicu, v korist jezika, ki opisuje spola nepristransko (naj se namesto izrazov "šibki spol" in "močnejši spol" uporabljajo izrazi "ženske", "moški"); naj se naslov "gospod" nadomesti z "gospa/gospod", kadar spol naslovnika ni znan;

- da se vprašalniki ali formularji naslavljajo tako na ženske kot na moške, razen če se nanašajo na en določen spol.

2. Ker je nujna povezava z uradnim jezikom, je zelo pomembno, da javni sektor uporablja nov jezik, ki je usklajen z načelom enakosti spolov.

Samo po sebi je umevno, da morajo prizadevanja za odpravljanje stereotipnih predstav o vlogi žensk in moških na vseh ravneh in v vseh oblikah izobraževanja potekati istočasno z uporabo izrazoslovja, v katerem ne bo seksizma. Zato je tako pomembno vključiti učno osebje in avtorice in avtorje šolskih učbenikov za "obrambo in ponazarjanje" jezika, ki enakovredno priznava oba spola.

3. Jezik, ki nikoli ni dokončno ustaljen, niti v pisni obliki ne, se ne preneha spreminjati. V času, ko so mediji vsak dan v stiku z vsakim izmed nas in upoštevajo njihov ogromen potencial, ker so instrumenti socialne spremembe, bi bilo potrebno gojiti zavest o problematiki neseksistične uporabe jezika pri medijskih organizacijah, ker si prav one zelo prizadevajo, da bi čimbolj zvesto sledile stvarnostim sodobne družbe.

S sprejetjem tega priporočila je Odbor ministrov in ministrice Sveta Evrope želel spodbuditi uresničevanje resnične enakosti žensk in moških tako, da bi se čimbolj pogosto jezik uporabljal neseksistično.

Taka raba mora prvenstveno potekati v javnem sektorju in v vseh oblikah izobraževanja, kot tudi v medijih, ki so vodilni nosilci socialne spremembe: z dnevno neseksistično rabo jezika lahko prispevajo k odpravljanju ovir za resnično enakost.

Pomen uporabe neseksističnega jezika v medijih

Zagotovitev kulturnih pogojev za enakost

Nujna prisotnost politične volje

Raba paralelnega jezika

RAZPISI IN OBJAVE DELOVNIH MEST V SREDSTVIH JAVNEGA OBVEŠČANJA

Konvencija OZN o odpravljanju vseh oblik diskriminacije žensk, katere podpisnica je tudi Slovenija, v 11. členu od držav pričakuje, da zagotovijo enake pravice, še posebej pravice do enakih možnosti za zaposlitev, všteti tudi uporabo enakih meril pri izbiri kandidatov in kandidatke za delovno mesto.

Ustava Republike Slovenije

Tudi Ustava Republike Slovenije v 49. členu zagotavlja svobodo dela vsem in pri tem navaja:

"Vsakomur je pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto."

Z navedeno vsebino, pa tudi slovnično obliko, ki je v tem primeru nevtralna, država jamči enakost pred zakonom in svobodo dela vsem, tako ženskam kot moškim. Žal pa se v delovni zakonodaji in ostali veljavni zakonodaji taka nevtralna slovnična oblika pojavi le izjemoma, kot na primer v 7. členu Zakona o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja, ki navaja:

"Delovno razmerje lahko sklene vsak, ki izpolnjuje splošne pogoje, določene z zakonom in splošnim aktom."

Prav tako navedeni zakon nevtralno spolno slovnično obliko uporablja še v svojem 8. členu, v katerem določa splošne pogoje za sklenitev delovnega razmerja in pri tem dosledno uporablja besedo "oseba". V vsem nadaljnjem besedilu pa je zakon napisan v pretežno moški obliki, razen pri posebnih pravicah pri varstvu materinstva, kjer uporablja žensko ali obe obliki.

Primeri pravnih rešitev v tujini

Kot primerjavo naši zakonodaji navedimo dva primera pravnih rešitev držav članic Evropske Unije. Bavarska deželna vlada na osnovi koncepta "Ženska politika na Bavarskem" zastopa enakopravnost žensk na področju sklenitve delovnega razmerja, namestitve in napredovanja. Ta načela zagotavlja tako, da se pri tem upoštevajo samo strokovne, objektivne, kvalifikacijske lastnosti, ne glede na pripadnost spolu. "Načelo eficientnosti" v državni upravi je zapisano v bavarski ustavi in v zakonu o državnih uradnikih. Za razpis, ki je in mora biti nevtralen glede na pripadnost spolu, je bavarski deželni parlament sprejel več sklepov, ki se tudi dosledno upoštevajo.

Italija je leta 1991 sprejela zakon, v katerem določa "Pozitivne akcije za uresničitev enakosti med ženskami in moškimi pri zaposlovanju". Ta zakon določa, da morata biti v javnih in selekcijskih razpisih, ki jih objavljajo zasebna ali javna podjetja, zahtevana sposobnost in znanje opremljena z "obeh spolov". Izjema so primeri, kjer je spol "bistvena lastnost in sposobnost, ki se zahteva zaradi narave dela."

Da bi ugotovili, ali pri nas jezik odraža enake možnosti obeh spolov, smo se odločili za pilotno analizo razpisov in objav prostih delovnih mest v sredstvih javnega obveščanja.

Pri zbiranju podatkov smo ločili razpisana in objavljena delovna mesta, saj že omenjeni zakon o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja v svojem 9. členu natančno določa način objave oziroma razpisa delovnih mest. Tako v 2., 3. in 4. odstavku navaja:

"Organizacija oziroma delodajalec mora prijaviti organizaciji za zaposlovanje prosta delovna mesta in pogoje, ki jih mora izpolnjevati delavec za opravljanje del teh delovnih mest. Organizacija za zaposlovanje mora javno objaviti prosta delovna mesta.

Za delovno mesto poslovnega organa v družbenem podjetju in organizaciji družbene dejavnosti mora organizacija objaviti razpis v sredstvih javnega obveščanja, pri tem pa navesti čas, za katerega bo izbran."

Vzorec in metodologija

Izbrani vzorec je zajemal vse objave in razpise delovnih mest ob torkih in četrkih v časopisu "Delo" v obdobju od 1.1. - 30.6. v letih 1988, 1991, 1992 in 1993. S kratko analizo smo želeli ugotoviti, kakšne so možnosti obeh spolov že ob objavah, še bolj pa ob razpisih prostih delovnih mest, torej že na samem začetku, še pred sklenitvijo delovnega razmerja.

Rezultati

Od skupno 3787 prostih delovnih mest, zajetih v vzorec, je bilo razpisanih del z navedenim mandatom skupaj 672 ali 17, 6%, objavljenih pa 3115 ali 82, 4 %. V objavah in razpisih skupaj je bilo 279 ali 7, 3 % delovnih mest objavljenih v ženski spolni slovnični obliki. V obeh spolnih slovničnih oblikah ali v nevtralni oziroma spolno nezaznamovani spolni obliki, običajno 2. osebi množine, je bilo objavljenih 155 ali 4, 1% delovnih mest in v moški slovnični obliki večina, skupaj 3344 ali 88,4% delovnih mest.

1. Razpisana delovna mesta

Razpisana delovna mesta so delovna mesta s posebnimi pooblastili, vezana na mandat. V obdobju, ki smo ga vključili v analizo, je bilo 672 razpisanih vodilnih delovnih mest, od tega jih je bilo 664 ali 98, 8% razpisanih v moški spolni slovnični obliki (npr. "direktor DO") in značilnim nadaljnjim besedilom, kjer se dosledno uporabljala beseda "kandidat" in je hkrati vse ostalo besedilo razpisa napisano v moški spolni slovnični obliki bodisi ednine bodisi množine.

V treh ali 0, 5% primerov razpisov so se delodajalci izognili spolni slovnični obliki. Uporabili so navedbo "dela in naloge vodenja...", v nadaljevanju besedila pa so dosledno uporabili nevtralno 2. osebo množine. Med razpisanimi deli za vodilna mesta je bilo le 5 mest ali 7% razpisanih v ženski spolni slovnični obliki in vseh 5 se nanaša na glavne medicinske sestre.

2. Objavljena delovna mesta

Objavljena so predvsem strokovna in strokovno-tehnična dela, ki so v glavnem vezana na izvajanje nalog, ki ne vsebujejo moči odločanja.

Objavljenih je bilo skupaj 3106 prostih delovnih mest. Večina (2680 ali 86,3%) je bila objavljena v moški slovnični obliki.

Vsem je jasno, kaj so "ženska dela"

V ženski obliki so bila objavljena le tista prosta mesta, ki se tradicionalno vežejo na "ženska dela", to pa so predvsem delovno mesto medicinske sestre, kuharice, snažilke, tajnice ipd. V enem samem primeru je bilo delovno mesto objavljeno za poslovno sekretarko in prevajalko, katere delo je zahtevalo visoko strokovno izobrazbo. V ženski obliki je bilo objavljenih 273 ali 8,8 % od objavljenih prostih delovnih mest. Posebej gre navesti, da so tudi tista delovna mesta, kjer je znano, da je zaposlenih velika večina žensk, zahtevajo pa višjo ali visoko izobrazbo, dosledno pisana v moški slovnični obliki, kot na primer: socialni delavec, učitelj, direktor VVO.

Primeri tipične rabe spolno zaznamovane slovnične oblike v eni od objav:

1. diplomirani pravnik
2. diplomirani ekonomist
3. diplomirani inženir arhitekture
4. upravno administrativna delavka

Nekatera podjetja so v svojih objavah dosledno uporabljala nevtrarno oziroma spolno nezaznamovano slovnično obliko (na primer "osebo za prodajanje izdelkov na trgu", ali pa so objavo oblikovala v obeh spolnih slovničnih oblikah (na primer: raznašalci /raznašalke).

Analizirani podatki kažejo, da so objavljena, še posebej pa razpisana delovna mesta, ki združujejo moč odločanja in boljšo plačo, v veliki večini napisana v moški obliki, le redko pa v nevtralni ali obeh spolnih oblikah.

Ljubljana, maj 1994

Primer objavljenih delovnih mest

V Delu, dne 1. marca 1995 so bili objavljeni razpisi za naslednja delovna mesta:

- računovodja
- vzgojitelj
- prodajni zastopnik
- samostojni svetovalec
- organizator programer
- lektor prevajalec
- pripravnik
- sodelavec za zastopanje in prodajo investicijske in biro opreme
- knjigovodja
- svetovalec vlade na področju malega gospodarstva
- svetovalec vlade na področju energetike
- svetovalec ministra na področju industrijskih projektov
- svetovalec ministra na področju malega gospodarstva
- okoljevarstveni ekspert
- vodja finančno računovodskega sektorja
- šofer - logist
- pogodbeni trgovski zastopnik - potnik
- vodja obrata
- proizvodni delavec
- vodja direktnega trženja
- svetovalec ministra
- višji svetovalec
- strokovni sodelavec
- administrativni sodelavec
- glavni direktor
- administrativni(a) asistent(ka)
- kuharica
- servirka - kuhinjska pomočnica
- poslovna sekretarka

*Primer objavljenih
delovnih mest*

LOKA, Škofja Loka

V našem Blagovnem centru na Vrhniki, kjer bomo imeli veliko samopostrežno prodajalno, potrebujemo kandidate za opravljanje del

1. MESARJA - PRODAJALCA
2. ČISTILKE

Na delovno mesto mesarja - prodajalca želimo zaposliti kandidate s končano IV. stopnjo srednje živilske šole in vsaj enoletno prakso pri prodaji svežega mesa. Delovo razmerje bomo z njimi sklenili za nedoločen čas.

Ker se zavedamo, da sta urejenost in čistoča okolice blagovnega centra in prav tako prodajnih prostorov zelo pomembni pri uvstvarjanju ugleda in pridobivanju kupcev, želimo pridobiti za to delo dve kandidatki, ki ju tako delo zanima. S kandidatka bomo sklenili delovno razmerje za določen čas.

Če ste vesele in komunikativne narave, vas zanima delo v gostinstvu in imate poleg tega še končano srednjo gostinsko šolo - smer natakar, vam ponujamo zaposlitev

1. NATAKARICE oz. NATAKARJA

v bifeju - samopostrežbi Groharjevo naselje 1 v Škofji Loki. Zaposlitev za nedoločen čas, z dvomesečnim poskusnim delom.

V skladišču živil na Kidričevi 54 v Škofji Loki pa ponujamo priložnost za zaposlitev kandidatu s končano srednjo komercialno, poslovodsko šolo ali šolo za prodajalce. Iščemo namreč kandidata z dve do triletno prakso pri delu v živilski stroki (prevzemanje blaga, skladiščenje blaga, pomoč pri organiziranju dela v skladišču ipd) za opravljanje del delovnega mesta

2. POMOČNIKA VODJE SKLADIŠČA ŽIVIL

Zaposlite se lahko za nedoločen čas. Poskusno delo bo trajalo dva meseca.

Vse, ki smo jim vzbudili zanimanje za naš oglas in izpolnjujejo pogoje za opravljanje naštetih del, prosimo, da pošljejo pisne ponudbe v kadrovsko službo podjetja Loka, Škofja Loka, Kidričeva 54 v osmih dneh po objavi oglasa. Prijavi naj bo priloženo tudi dokazilo o izobrazbi.

VELIKA AMERIŠKA DRUŽBE

išče

NADZORNIKA SUPERMARKETA (moški ali ženska)

za Ljubljano in Maribor

- starost: 25 let ali več
- znanje tujih jezikov: angleščina ali nemščina
- poznavanje osnov ekonomije
- izkušnje pri upravljanju (managementa)
- veselje do neposrednega dela s strankami
- pripravljenost za nadurno delo, po potrebi
- predviden nastop dela: 1. junij 1995

Ponujamo dobor plačo za dobro delo v mednarodnem poslovnem okolju.

Vašo pisno ponudbo z življenjepisom v angleškem ali nemškem jeziku nam, prosimo, pošljite na naslov:

Odvetniška pisarna Šelih, Remec, Janežič, Resljeva 24, Ljubljana.

*Primer objavljenih
delovnih mest*

*Primer objavljenih
delovnih mest*

ABANKA D.D. LJUBLJANA

objavlja za svojo Agencijo v Trzinu, Predilniška cesta 2,
delovno mesto

REFERENTA

(za določen čas - 12 mesecev)

Pogoji:

- V. stopnja strokovne izobrazbe ekonomske ali druge ustrezne smeri
- 2 leti delovnih izkušenj na področju tolarskega, deviznega in blagajniškega poslovanja s prebivalstvom
- poznavanje osnov računalništva

Delo poteka v deljenem delovnem času.

Prednost pri izbiri bodo imeli mški.

Pisne prijave z dokazili o izpolnjevanju pogojev in kratkim opisom vašega sedanjega dela pošljite v 8 dneh po objavi na naslov:

Služba za kadrovske in organizacijske zadeve Abanke D.D.
Ljubljana, Slovenska 58, 61000 Ljubljana.

O izidu izbire bomo kandidate pisno obvestili takoj po sprejemu sklepa.

VSI DRUGAČNI - VSI ENAKOPRAVNI

V Dunajski deklaraciji, ki jo je v imenu Slovenije podpisal predsednik Vlade Republike Slovenije dr. Janez Drnovšek, se države zavezujejo, da bodo poostrele svoje zakone in s tem obvarovale ljudi pred diskriminacijo. Gre predvsem za "nujen klic vsem evropskim narodom, manjšinam in posameznim državljanom ter predvsem mladim ljudem, naj se odločno vključijo v boj proti vsem oblikam nestrpnosti in dejavno sodelujejo pri izgradnji evropske družbe, ki bo temeljila na vrednotah demokracije, strpnosti in solidarnosti".

V ta namen je bil sprejet poseben načrt dejavnosti za boj proti rasizmu, ksenofobiji, antisemitizmu in nestrpnosti. Načrt spremlja široko zasnovana Evropska mladinska akcija, ki želi javnost ozaveščati v smeri strpne družbe, ki temelji na enakopravnosti vseh ljudi. Akcija se je pričela 10. decembra lani - ob dnevu človekovi pravic - in bo trajala vse letošnje leto.

Akcijo usklajuje Svet Evrope s sodelovanjem posebej ustanovljenih nacionalnih odborov, ki vodijo in usklajujejo akcijo v posameznih državah. Tudi v Sloveniji deluje Nacionalni odbor Evropske mladinske akcije proti rasizmu, ksenofobiji, antisemitizmu in nestrpnosti, v katerem so predstavniki in predstavnice različnih ustanov, organizacij (mladinskih in drugih), manjšin ter drugih narodnostnih skupin in različni strokovnjaki in strokovnjakinje, ki so bili že do zdaj dejavni na področju človekovih pravic in strpnosti oziroma so dejavni na drugih področjih, ki jih akcija obsega.

V Nacionalnem odboru Slovenije smo pripravili obsežni program pod skupnim nazivom **ZA STRPNOST**, ki pa se ne bo končal s koncem Evropske mladinske akcije. Izvajamo ga v sodelovanju s številnimi organizacijami in ustanovami. Z dejavnostmi želimo opozoriti, da sta različnost in strpnost vrednoti, ki sta v demokraciji splošno privzeti in nista stvar katere koli politične stranke ali posameznika, želimo tudi izboljšati medsebojne odnose, razvijati strpnost in odkrivati prednosti raznolike in odprte družbe ter doseči pravno in politično stanje, ki bo vsem ljudem zagotovilo enake možnosti in jih bo obvarovalo pred sleherno diskriminacijo.

K geslu letošnjega leta **VSI DRUGAČNI - VSI ENAKOPRAVNI**, prispeva tudi ta brošura....

100

10

100

10